

Præmiering af Huslodder i Maribo Amt 1873—1899.

Foredrag, holdt ved det kgl. danske Landhusholdnings-Selskabs Møde den 7. Marts 1900,
af Overlærer *Hans J. Rasmussen*, Næsgaard.

Af danske Avlsbrug udgjør Husmandsbrugene langt den talrigste Klasse. 1895 havde vi omtrent 74,000 større og mindre Gaarde og over 113,000 Huse med $\frac{1}{32}$ —1 Td. Hartkorn. Selv om det kun er et forholdsvis lille Areal, Huslodderne optage, nemlig knap 11 pCt. af Landejendommenes samlede Hartkorn, bliver det dog af stor Betydning, først og fremmest for de Familier, som leve paa dem, men ogsaa for Samfundet, om der til dem er knyttet et mere eller mindre lønnende Landbrug. Og enhver Foranstaltning, der tjener til at hæve Husmandsbrugenes Kultur, faar en vidtrækkende Betydning.

Af saadanne Foranstaltninger maa Præmiering af vel-dyrkede Huslodder nævnes i første Række.

Allerede i første Fjerdedel af dette Aarhundrede forsøgte man at ophjælpe Husmandsbrugene i Maribo Amt ved Uddeling af Præmier til dygtige Husmænd. Hvor naar saadanne Præmier første Gang ere uddelte, kan ikke bestemt siges, men det vides i hvert Fald, at »Selskabet til Oplysningens og Industriens Fremme i Lolland-Falsters Stift« 1816 uddelte 60 Rigsdaler i Præmie til en Husmand, og 5 Præmier til Skolelærere, der som Jordbrugere regnedes lige med Husmændene. Sandsynligvis

ere Præmierne dette Aar uddelt efter lignende Principper som de, der gjælde for Præmieringen 1823. Dette Aar udsætter Selskabet nemlig Præmier for:

- 1) Husmænd, som godtgjør »at have brugt paa deres Lodder, overensstemmende med disses Størrelse, Vexeldrift og Sommerstaldfodring« samt anvendt andre Forbedringer. Her er udsat 3 Præmier paa 50, 30 og 20 Rbd. Sedler.
- 2) For Humlehavers Anlæg, anlagt af Husmænd paa mindst $\frac{1}{2}$ Skp. Ld. udsættes 3 Præmier, 2 for Lolland og 1 for Falster, à 8 Rbd. Sedler.
- 3) For Hørs og Hamps Dyrkning hos Husmænd paa mindst $\frac{1}{2}$ Skp. Ld. udsættes ligeledes 3 Præmier à 8 Rbd. Sedler.

Lignende men lidt større Præmier udsættes for Gaardmænd. I hvor lang en Aarrække, der er uddelt saadanne Præmier, vides ikke, men de samme, som ere nævnte 1823, findes i hvert Fald udbudte igjen 10 Aar senere, 2 Aar før Selskabet omdannedes og fik Navn af Maribo Amts økonomiske Selskab.

Dette optog vistnok ikke Præmiering af Huslodder som fast Led i sin Virksomhed, men uddelte dog af og til i den første halve Snes Aar efter dets Oprettelse enkelte Præmier til dygtige Husmænd. En Husmand modtog saaledes Præmie for ved Hjælp af Sommerstaldfodring at have holdt 2 Køer i Stedet for 1; en anden fik Præmie for Humledyrkning, og en Skolelærer præmieredes for Kommenavl. — Desuden ydede Selskabet enkelte Drifts- laan til Husmænd, som vilde indføre Forbedringer i deres Bedrift; særlig Mærgling stod den Gang paa Dagsordenen. At man tillagde Sagen Betydning ses deraf, at der 1843 blev nedsat en Komité paa 5 Medlemmer til at undersøge, hvad der kunde gøres for at fremme Husmandsbrugenes Kultur. Denne Komité udtaler ved Generalforsamlingen 1844, »at hvis Selskabet kan afse Midler, er det vor Agt paa forskjellige Steder at opsøge Husmænd, om Stedet dertil maatte egne sig, og hos disse faa Huslodderne dyrkede paa bedste Maade. Men lige-

som vi skjønne, at den totale Fattigdom hos Husmanden sætter ham ud af Stand til strax at behandle sin Jordlod paa den Maade, vi finde det rigtigst at foreskrive ham, uden at der tilstaas ham nogen Hjælp, saaledes er det paa den anden Side umuligt for os at sige, hvad Hjælp der er nødvendig og hensigtsmæssig, men vi nære det faste Haab, at naar vi først have faaet det i Gang med nogle faa Husmænd, og disse selv ere komne i Gang med at vurdere Nyttens af deres Huslods planmæssige Behandling, vil Exemplet virke fordelagtigt paa deres Naboer«.

Imidlertid mente Selskabet ikke at kunne undvære Penge til Huslodspræmier, men for at der dog kunde blive begyndt paa Sagen, blev der paa Mødet tegnet et Beløb af 65 Rigsdaler til eventuel Anvendelse, hvis der viste sig Brug for dem. — Et Forsøg blev da ogsaa gjort 1845, idet man lagde følgende Driftsplan for Huslodder:

1. Vikkehavre (gjødet),
2. Rug,
3. $\frac{1}{2}$ Kartoffler, $\frac{1}{2}$ Bælgsæd,
4. Byg,
5. Kløver,

og fik 4 Husmænd til at prøve en saadan. Resultatet maa formodentlig ikke være faldet heldigt ud, thi allerede paa Generalforsamlingen i Efteraaret 1846 meddeler Komiteen, at der intet er udrettet og derfor ingen Penge anvendt, »fordi Daglejen var saaledes, at Husmændene kunde tjene langt mere, end Selskabet var i Stand til at yde«.

Naar Komiteen saa hurtig kom til dette triste Resultat, er der al Grund til at antage, at noget af Skylden ligger hos den selv, idet den har stillet for store Fordringer til Husmændene og manglet Taalmodighed til at fortsætte, selv om det første Forsøg mislykkedes; thi selvfølgelig kunde et Sædskifte som det nævnte ikke pludselig indføres paa Datidens Huslodder. Mangel paa god Villie hos Komiteen synes der ikke at have været,

men derimod — og ganske naturligt — nogen Uklarhed med Hensyn til, hvorledes der skulde tages fat, og hvad der burde tilraades Husmændene. Man var navnlig i Tvivl om, man skulde tilraade Husmanden at grave sin Jord eller anbefale ham at pløje med Køer, men kom til det Resultat, at Gravning ikke turde anbefales, før man ved Exempler kunde bevise dens Fordelagtighed. — Derimod arbejdede man i flere Aar for at faa Husmændene til at pløje med deres Køer, og for at opmuntre dem dertil lod Selskabet i 6 Aar — indtil 1847 — afholde Præmiepløjninger med Køer paa 3 Steder i Stiftet med en Præmiesum af 50 Rdlr. til Uddeling hvert Sted. Det lader ogsaa til at Sagen har mødt nogen Interesse. 1847 mødte der f. Ex. 36 Pløjere, og i Beretningen fra Vestlolland udtaler Komiteen, at »det stedse stigende Antal Konkurrenter ved disse Præmiepløjninger viser, at det her paa Egnen ved Juellinge bliver almindeligere, at Husmanden dyrker sin Jord med sine Køer«. Andre Udtalelser tyde rigtignok paa, at det snarere var en Sag, som interesserede Selskabets ledende Mænd, men som Husmændene trykkede sig ved at slaa ind paa. Med Krigens Udbrud 1848 standsedes disse Præmiepløjninger og ere ikke senere blevne optagne. De have vel faaet enkelte til at bruge Køerne til Træk, men med Præmieringens Ophør er det vistnok atter hurtigt bleven til en stor Sjældenhed at se Køer for en Plov.

Hvorledes de loll.-falsterske Huslodder i Almindelighed paa den Tid dyrkedes, har jeg ikke kunnet faa udførlige Oplysninger om. Om Husmændenes Kaar udtaler Grev Chr. D. Reventlow til Christianssæde sig i sit 1844 udgivne Skrift: »Forsøg til Besvarelse af den Opgave: Hvorledes kan Husmandsstanden, der for Tiden paa ikke faa Steder befinder sig i en maadelig Forfatning, ja endog lever under højst trange Kaar, hvorledes kan denne talrige og vigtige Klasse af Medborgere paa den hensigtsmæssigste Maade forhjælpes til bedre for den saavel som med Hensyn til Samfundet ønskeligere Kaar?«

— Allerede Titelen siger, at Husmændene flere Steder »befinde sig i en maadelig Forfatning«, og hen i Skriftet hedder det: »Hvad mine Godser angaa, og saavidt Husmandens Forfatning er mig bekjendt paa andre af de store samlede Godser, kan, naar Talen skal være om Husmænd med Jord, deres Afgift ingenlunde kaldes høj, saa snart der tages Hensyn til de store Fordele, en Familie ikke alene kan forskaffe sig, men mange Familier alt ere i Besiddelse af, overalt, hvor en forstandig Dyrkning af Jorden tages til Følge og god Husholdning finder Sted, hvorimod det ikke kan nægtes, at Mangel paa Indsigt, Flid og den fornødne Formue til at bringe Jorden i behørig Drift ofte lade Besidderne af saadanne Huse henleve deres Liv i trange Kaar, uagtet den fornødne Indsigt i Forening med behørigt Forskud af Penge ikke let paa nogen anden Maade med større rentebærende og heldbringende Fordel kunde have været anvendt og maatte aldeles have forandret de nærværende ofte trykkende Kaar, hvorunder Husmanden nu lever, til en særdeles velhavende og lykkelig Stilling i Livet«.

At de jordbrugende Husmænds Stilling dog var langt heldigere end de jordløse Husmænds fremgaar af følgende Udtalelse i samme Skrift: »De jordløse Husmænds Stilling med Hensyn til de Midler, som de have til at ernære sig, og altsaa ogsaa til Velstands Erhvervelse, maa anses meget ringere end de ovenfor Omtaltes« . . . »De maa desværre aldeles savne den Støtte, som Loddens Kornproduktion yder hine, og endnu føleligere maa Savnet af en Ko vorde dem. . . .« »Denne Klasse af Husmænd maa i Almindelighed være i en saare nedtrykt Forfatning . . . , og hvor ønskeligt var det derfor, om bedre Kaar kunde tilvejebringes dem ved, at Husene kunde tillægges nogen Jord, eller at det blev dem tilladt at flytte deres Hus hen paa en Lod, der gjorde det muligt for dem at holde en Ko, og at erholde aarlig 4 Tdr. Korn til Føden, hvortil 1 à 1½ Td. Ld. under en dertil afpasset Drift og nogen Understøttelse i de første Aar formenes at ville kunne være tilstrækkeligt . . .«

Ogsaa Grev Reventlow anbefalede Pløjning med Køer og i et givet Exempel holder han for, at der paa en Huslod med 3 Tdr. Ld. bør holdes 2 Køer og pløjes med dem, men hvis Husmanden kun har en Ko, maa han lægge til Plovs med en anden, »og det vil da efter min Erfaring ikke vare længe, inden de have hver 2 Køer«.

Efter det mislykkede Forsøg i 1845 med at præmiere Huslodder og efter Præmiepløjningens Ophør i 1847 hængaar der en Aarrække, i hvilken Maribo Amts økon. Selskab ikke direkte arbejdede paa Ophjælpning af Husmandsbrugene. Men med Statens første Bidrag til Præmiering af Huslodder blev Sagen igjen taget op og er derefter voxet til en Virksomhed af større og større Omfang.

Forinden jeg forsøger paa at belyse dette Arbejde i sine Virkninger, skal her først gjøres Rede for, hvorledes det fra Begyndelsen og indtil nu er ledet af M. A. økon. Selskab og i de senere Aar tillige af Nordfalsters og Østlollands Landboforeninger.

Da der, efter at Rigsdagen 1873 havde bevilget 10,000 Rigsdaler til Præmier for ypperlig dyrkede Huslodder, udgik Opfordring til Landboforeningerne om at paatage sig Arbejdet ved disse Penges Fordeling, blev denne Opfordring ikke overalt modtaget med lige Velvillie. Den pludselige Stigning i Arbejdslønnen og Manglen paa Arbejdskraft paa Grund af de mange store Arbejder rundt om i Landet var meget følelig og gjorde utvivlsom sit til, at der var Landboforeninger, som helst skjød Arbejdet med Præmieringen fra sig.

Hvorledes M. A. økon. Selskab optog det, fremgaar ret godt af en Skrivelse, dets daværende Formand, Etatsraad Tesdorpf i Foraaret 1873 udsendte til Herredsbestyrerne, og da de Tanker, som deri fremsattes, i hvert Fald i Begyndelsen bleve lagte til Grund for Arbejdet, har den sin Interesse. Den var saalydende:

»Tillad, at jeg, i Anledning af de for Husloddernes bedre Dyrkning udsatte Præmier, henvender et Par Ord til Dem. Foranstaltningen er jo fuldkommen ny og dens

Indførelse i Stiftet vil være forbundet med nogle Vanskeligheder, hvilke vi jo imidlertid nok under Guds Bistand ville kunne overvinde, eftersom den forekommer mig i alle Henseender at være sund og tidssvarende. Jordens muligst omhyggelige Afbenyttelse gjør sig jo længer jo mere gjældende i alle Klasser og vil ogsaa lede til, at Husfolkene ville kunne finde Midlerne til at blive Herrer over deres Jordbrug.

Vi have alt inddelt Huslodderne i tvende Klasser, de større og de mindre. Jeg formoder, at vi i begge ville møde tvende væsentligst forskjellige Afbenyttelsesmaader, fremkaldte derved, at enten Heste- eller Haandkraft anvendes til Jordens Dyrkning. Hvor vi møde disse i Konkurrence, formoder jeg, at vi ville blive nødsagede til at gjøre tvende Underafdelinger i Henhold til hin Forskjel i Behandlingsmaaden. For saavidt en Deling af Præmierne indtil videre indtræder, skjønner jeg ikke rettere, end at de med Haandkraft dyrkede Lodder bør have Fortrinet, hvilket vistnok er overensstemmende med Aanden i Loven, eftersom Statens Bidrag vistnok især er ydet i det Øjemed at fremme Spadekulturen.

En væsentlig Bestanddel af de større Huslodder udgjør Husdyrene; vi ville ikke kunne undgaa at tage dem særlig med i Betragtning og anse dem som hørende til Hovedfaktorerne, hvorpaa vi bygge Præmieringen.

Jeg tillader mig dernæst endnu at gjøre Dem opmærksom paa det ønskelige i at kræve, endog i disse mindre Landbrug, et bestemt System. Hvor vi finde dette korrekt og fuldstændig gennemført, forekommer det mig, at vi afgjort bør give vedkommende Avlsbrug Fortrinet; hvor det ikke findes, bør vi forlange det indført, saafremt Vedkommende vil konkurrere til Præmie ad Aare.

Et nødvendigt Forlangende, vi bør gjøre gjældende, er, at Vedkommende fører Regnskab over de med Avlsbruget forbundne Indtægter og Udgifter, og vi opstille det som en uomtvistelig Betingelse for dem, der æske Præmier i Fremtiden, at de kunne forelægge den døm-

mende Kommission et omhyggeligt ført og paalideligt Regnskab, hvori Avlingen belyses for alle de med denne forbundne Indtægter og Udgifter, imellem de førstnævnte ogsaa Arbejdet.

Jeg forudsætter, at de ærede Herrer, som paatage sig den betydelige Ulejlighed at støtte vore fælles Bestræbelser, besigtige de ommeldte Huslodder tvende Gange, den ene Gang i dette Foraar. Med Hensyn til Tiden, naar Bedømmelsen skal finde Sted, da ville Meningerne herom muligen være delte. Spadekulturen vil medføre en stærkere Dyrkning af Havesager, hvor derimod Hestekraften anvendes ville Cerealier og Græs være det principale. Den første Kulturs Produkter bedømmes vel heldigst i det tidlige Efteraar, hvorimod Cerealierne skulle iagttages henimod Høsten. Jeg formoder, at de Huslodders Tal, som dyrkes med Hestekraft, foreløbig i den Grad ville være overvejende, at vi indtil videre ville komme til at henlægge den afgjørende Bedømmelse til henimod Høsten.

Idet jeg i de foranstaaende Linier har tilladt mig at yttre mig angaaende denne nye Virksomhed, skal jeg endnu tilføje, at de af os samlede Erfaringer, som vi ville meddele hinanden, ville være vor bedste Vejleder i denne Sag.«

Der er en betydningsfuld Forskjel mellem Tesdorpf's klare Forstaaelse af Sagen og den Raadvildhed, som kjendetegnede Bestræbelserne i Fyrreerne.

Som ovennævnte Skrivelse viser, deltes Lodderne strax efter Størrelsen i 2 Klasser, Klasse A med 1—5 Tdr. Ld. og Klasse B med 2—8 Skpr. Ld., og denne Deling er hidtil bibeholdt.

Fra Begyndelsen af ere de konkurrerende Lodder besigtiget 1 eller 2 Gange hver Sommer, nemlig alle en Gang i Juni—Juli og nogle endnu en Gang i Oktober for at se Rodfrugters og Havesagers Udvikling.

Denne aarlige Besigtigelse af Lodderne har Bedømmelsesudvalget, som i hvert Herred bestaar af vedk. Herredsbestyrer og Selskabets Konsulent, der er med ved Bedømmelsen af alle Lodderne hele Stiftet over, stadig

tillagt en stor Betydning, ikke blot fordi Bedømmelsen bliver mere paalidelig, Præmiefordelingen mere retfærdig, end naar den i nogle Aar væsentligst maa ske efter de Oplysninger, Husmændene selv give paa de dem leverede Skemaer, men især fordi Udvalget bestandig har opfattet sin Opgave som ikke blot bedømmende, men mindst lige saa meget som raadgivende og vejledende. Derfor lægger det stor Vægt paa hvert Aar at faa Lejlighed til at tale med Konkurrenterne om deres Bedrift — hvilke Forandringer der tiltrænges og hvordan de antagelig bedst gennemføres. Naar man ser de ret betydelige Ændringer, der f. Ex. med Hensyn til Sædskiftet ere foretagne i saa godt som alle de præmierede Brug fra de første Gang meldte sig til Konkurrence, synes det klart, hvilken Betydning det har haft og endnu har, at Udvalget, der jo ved sit Arbejde med denne Sag Aar efter Aar indhenter betydelig Erfaring, har kunnet give Konkurrenterne Raad og Vejledning om hvordan dette eller hint bedst gennemførtes. — Det er da ogsaa saadan, at disse tilbagevendende Besøg modtages med Glæde af Husmændene, og det er ganske sikkert rigtigt, naar det i en af de senere Aarsberetninger siges, at »Fremgangen, der er naaet, i Virkeligheden lige saa meget skyldes den med Præmieringen fulgte Besigtigelse og de aarlige Besøg hos Husmændene, ja der siges næppe for meget, naar det anføres, at Sagen væsentligst bæres frem af den Interesse, hvormed den omfattes af de Mænd, der lede og arbejde med den. En Præmiering, der ikke ledsages af en indgaaende Besigtigelse, som i lige Grad kan virke opmuntrende og vejledende, naar den hvert Aar sker af de samme Mænd, med Kjærlighed til Sagen, vil næppe føre til ret meget«.

I denne Henseende har det været af overordentlig Betydning, at Bedømmelsen i en meget lang Aarrække har kunnet ske af de samme Mænd. Baade flere af Herredsbestyrerne og Landbrugskonsulenten, Hr. Lindholm, har virket i denne Sag siden i Halvfjerdserne. Af de enkelte, som især har bidraget til at føre Arbejdet

ind i et solidt Spor, maa jeg nævne Forpagter Bokelmann, som har været med ved Bedømmelsen siden den paabegyndtes 1873 og som altid med megen Iver har arbejdet for Sagens Udvikling.

Som et væsentligt Led i denne vejledende Virksomhed maa de aarlige Beretninger »Om Præmier for veldyrkede Huslodder« nævnes. De indeholde foruden Meddelelse om de uddelte Præmier almindelige Betragtninger over Tilstanden i Husmandsbrugene. — Ved at gennemgaa Beretningerne for de forløbne 27 Aar er det interessant at se, hvorledes det snart er Grundforbedringernes Udførelse, snart Sædskiftets Ordning, Gjødningens Opbevaring, Husdyrholdet og meget andet, der er Gjensstand for Omtale. Beretningerne tilsammen danne et udmærket historisk Materiale til at vise den Udvikling, der i Aarenes Løb har fundet Sted. I de første 14—15 Aar gaves foruden de nævnte Betragtninger kun en detailleret Beskrivelse af de mest fremragende Brug, men efterhaanden toges flere og flere med, og nu gives der i Beretningen en Beskrivelse af alle de præmierede Lodder. Derved kan det ikke undgaaes, at nogle af de sidste i Præmierækken faar deres Lyder dragne frem — men som Regel kan der ogsaa nævnes Dyder. Det har sikkert sin store Betydning, at Konkurrenterne paa den Maade blive kendt med Udvalgets Bedømmelse og faa Lejlighed til at anstille Sammenligninger mellem deres egen og andres Bedrifter. Det er da ogsaa en almindelig Erfaring, at endskjøndt Beretningerne nødvendigvis Aar efter Aar maa ligne hinanden noget, gennemlæses de omhyggeligt af Husmændene.

I de første Aar, Præmieringen foretoges, uddeltes Præmierne i 3 eller 4 Klasser paa henholdsvis 50, 30, 20 og 10 Kr. for de større og 30, 20 og 10 Kr. for de mindre Lodder. Efterhaanden som der kom flere Konkurrenter, uden at Præmiebeløbet kunde stige i Forhold hertil, maatte man afknappe de højeste Præmier noget og lave flere Præmieklasser og nu er man gaaet over til ikke fuldstændig at klassificere Lodderne, men kun indenfor

hvert af Amtets 6 Herreder at nævne dem i Rækkefølge efter Præmiens Størrelse. — Præmierne ere altsaa blevne mindre, end de vare i Begyndelsen, men ved Hjælp af stigende Statstilskud og større Bidrag af Selskabets egne Midler har man dog sammen med den stigende Tilgang af Konkurrenter været i Stand til at uddele flere og flere Præmier uden at disse ere blevne alt for smaa.

Jo flere Ansøgere, desto flere Præmier blive der som Regel uddelte, idet Udvalget gjerne vil anspore de nye Konkurrenter med en Opmuntringspræmie, selv om deres Lodder egentlig ikke kunne kaldes præmieverdige, ligesom det heller ikke gjerne giver Slip paa de ældre Præmietagere; thi selv om der hos nogle af disse ikke mere kan ventes synderlig Fremgang, mener man, at de ved at beholdes dog staar som smukke Exempler for de yngre Konkurrenter. Hvis Antallet af Konkurrenter skal vedblive at voxe, vil det dog formodentlig blive nødvendigt at lade nogle af »Rekorderne« udgaa for at de ikke skulle optage Pladsen for andre. Endnu har det ikke været nødvendigt, i hvert Fald en lille Opmuntringspræmie har man kunnet give enhver ny Konkurrent med nogenlunde Adkomst. Naar det f. Ex. om en ny Præmietager hedder, at hans Roer ikke vare særlig velpassede, »og i det hele var der ingen Stads ved noget af det, men da Jorden er god, kan der forventelig ske Fremgang«, vidner det om, at man har kunnet nøjes med at stille milde Fordringer. Men naar Beretningen 2 Aar efter kan sige om samme Bedrift: »Det hele var velpasset, rent og kraftigt. Ved den ene Ende af Huset findes en lille Blomsterhave og paa Sydsiden af det en Vinstok, der var godt besat med Frugt. Huset er velholdt« — saa viser dette Exempel, der let kunde suppleres med mange flere, at man gjerne maa stille smaa Fordringer overfor Begyndere.

Nedenstaaende vises Ansøgeres og Præmietageres Antal samt Præmiesummens Størrelse i de forløbne Aar (se Side 355).

Det ses, at Konkurrenternes Antal var omtrent ens

Aar	Ansøgere		Præmie- tagere		Uddelt i Præmier Kr.	Anvendt til Rejser Kr.	Ydet i Drifts- laan Kr.
	ialt	deraf ny	ialt	deraf ny			
1873.....	38		33		890		
1874.....	?		36		1020		
1875.....	?		50		990		
1876.....	?		50		960		
1877.....	94		50		1010		
1878.....	88		50		990		
1879.....	102		67		1015		
1880.....	97	24	74	10	1082		
1881.....	89	22	71	11	1020		
1882.....	99	22	73	11	1120		
1883.....	91	14	77	7	1120		
1884.....	97	19	77	13	1125		
1885.....	91	13	79	7	1110		
1886.....	89	21	78	14	1105		
1887.....	92	15	87	11	1160		
1888.....	99	13	98	11	1260		
1889.....	110	15	100	14	1270		
1890.....	137	28	119	21	1394		
1891.....	126	15	117	12	1379		
1892.....	132	22	130	19	1540	170	
1893.....	133	7	127	6	1865	»	
1894.....	145	27	139	25	2130	319	
1895.....	162	26	154	15	2276	474	200
1896.....	170	21	164	18	1750	912	550
1897.....	186	25	181	23	2904	876	75
1898.....	198	21	189	19	2191	979	300
1899.....	196	16	191	19	2975	300	190
Ialt					38651	4030	1315

fra 1877 til 1888; derefter har der været en stærk Tilvæxt. De ere temmelig ligelig fordelte over Amtets 6 Herreder, dog er der færrest i Fuglse Herred og forholdsvis mange i Falsters Nørreherred. Her er Tallet næsten tredoblet i Løbet af Halvfemserne, hvilket er ret mærkeligt, da Nordfalsters Landboforening netop her, siden den 1892 begyndte at præmiere Huslodder, har faaet et stort Antal Præmietagere. Det maa tilskrives den personlige Paavirkning og Exemples Smitteevne.

I Præmiebeløbene ere indbefattede de Præmier, som det kgl. danske Haveselskab siden 1879 har uddelt — fra 100 til 250 Kr. aarlig — efter M. A. økon. Selskabs Indstilling.

Siden 1891 er der — med Undtagelse af 1893 — uddelt nogle Rejseunderstøttelser. I de første 4 Aar ordnede Selskabet Fællesrejser for Amtets Husmænd indenfor dets eget Omraade, men derefter ere de foretagne i de andre Landsdele. Som Tallene vise, er der anvendt større og større Beløb til dette Øjemed, og Grunden er naturligvis den, at man finder, at saadanne Rejser gjør megen Gavn, især naar de, som nu, sker i Fællesskab og under god Ledelse. Husmændene se i de ukjendte Egne nye for dem ukjendte Driftsmaader, ved Samtaler med Standsfæller læres et og andet, og de allerfleste vende hjem med rige Indtryk fra deres Rejse, som ofte ikke blot spores paa gavnlige Maade i deres Bedrift, men som tillige har bragt dem et videre Syn og gode Minder — kort sagt, ogsaa bragt mere aandelig Rigdom til Huse.

I de sidste 5 Aar er tillige uddelt Driftslaan til Husmænd, hos hvem større Forbedringer ere ønskelige, uden at Vedkommende kunne magte dem ved egne Midler. Laanenes Størrelse er varierende; hyppigst ca. 100 Kr.; Laantageren faar dem rentefrit og afdrager dem med en vis Sum aarlig.

Hidtil er kun talt om Huslodspræmieringen indenfor Maribo Amts økon. Selskab. I 1892 paabegyndte Nordfalsters Landboforening og i 1894 Østlollands

Landboforening den samme Virksomhed indenfor deres Omraader.

De 2 Landboforeninger have ved dette Arbejdes Optagelse i det allervæsentligste fulgt i det af M. A. økon. Selskab satte Spor. De have den samme Klassedeling i større og mindre Lodder, men medens man i Selskabet præmierer Konkurrenterne i et ubestemt Aaremaal og uden Klassificering uddeler Landboforeningerne Præmierne i 3 eller 4 Klasser, og en Konkurrent kan kun blive i den samme Præmieklasse i 3 Aar. Skjøttes han derefter ikke værdig til at rykke op i en højere Præmieklasse, maa han foreløbig gaa ud af Konkurrencen. Imidlertid tænker man paa at gaa bort fra denne Bestemmelse, da den viser sig vanskelig at overholde. — Ligeledes uddeler Landboforeningerne Drifts- eller Præmie- laan og Rejseunderstøttelser. Besigtigelsen foregaar og opfattes paa samme Vis som i M. A. økon. Selskab og Bedømmelsen af Lodderne udgives nu sammen med Selskabets Beretning. — Hvis der ikke var dette fælles Syn paa Sagen, vilde det være meget uheldigt, hvor flere Foreninger arbejde indenfor det samme Omraade. Forøvrigt arbejdes der i den seneste Tid paa at faa hele Arbejdet vedrørende Huslodspræmieringen ind under Landboforeningernes Samvirksomhed.

Antallet af Ansøgere og Præmietagere samt uddelte Eeløb i de 2 Landboforeninger (se Tabellen Side 358).

Her er altsaa ogsaa en jævn Forøgelse af Præmietagernes Antal; i Nordfalsters Landboforening vilde Forøgelsen have været større, hvis ikke flere 1ste Præmietagere vare gaaede ud af Konkurrencen paa Grund af den ovenanførte Bestemmelse.

I 1899 er der af de 3 Landboforeninger tilsammen præmieret 280 Huslodder og ialt uddelt 5078 Kr.

Af de 280 Præmielodder finde vi de 52 paa Præmielisten for 1889, og de 7 ere Præmietagere fra 1879 eller endnu længere tilbage.

Af Præmietagerne høre c. 30 pCt. til Klasse B og altsaa over de to Trediedele til Klasse A. Indenfor Klasse A

Aar	Nordfalsters Landboforening					Østlollands Landboforening				
	Ansøgere	Premie-tagere	Uddelt i Premier Kr.	Rejseunderstøttelse Kr.	Ydet i Præmielaan Kr.	Ansøgere	Premie-tagere	Uddelt i Premier Kr.	Rejseunderstøttelse Kr.	Ydet i Præmielaan Kr.
1892.....	24	19	240							
1893.....	35	29	307							
1894.....	36	35	488			8	7	65		60
1895.....	59	44	610			20	18	210		160
1896.....	50	48	753	48		23	22	301		100
1897.....	53	49	710	71	120	31	30	355	50	45
1898.....	47	44	708	172	120	41	35	501	»	84
1899.....	54	53	760	118	90	39	36	502	23	120
			4576	409	330			1934	73	569

er det Lodderne med $2\frac{1}{2}$ à $3\frac{1}{2}$ Td. Ld., der ere de dominerende, medens i Klasse B de smaa Lodder med 2—3 Skpr. Ld. ere de talrigste. Naar Brugene af disse 2 Størrelser ere saa fremherskende ved Konkurrencen, skyldes det naturligvis især, at de fleste lolland-falsterske Huslodder ere af den Størrelse, men ved Siden heraf skal dog bemærkes, at man ofte nok har Lejlighed til at erfare, at det indenfor hver Klasse netop er Lodder af den nævnte Størrelse, der staa højest i Kultur, ere underkastede den mest intensive Brug og give det største Udbytte pr. Arealenhed.

Som det af forannævnte fremgaar, er der i en Aar-række i Maribo Amt udført et stort Arbejde og ofret betydelige Summer for at bringe Husmandsbrugene til en højere Kultur. Siden 1873 er der af Maribo Amts økon.

Selskab, det kgl. Haveselskab og Nordfalsters og Østlollands Landboforeninger uddelt ialt 51,887 Kr. til Præmier, Laan og Rejser til Amtets Husmænd.

Naar jeg derefter skal gaa over til at undersøge, om de ofrede Bestræbelser have resulteret i en kjendelig Fremgang i Husmandsbrugene, siden Præmieringen paa-begyndtes, maa jeg væsentligst holde mig til det af M. A. økon. Selskab i Aarenes Løb indvundne Materiale, da Nordfalsters og Østlollands Landboforeninger kun have virket med Huslodspræmiering i en kort Aarrække. Selskabets udførlige aarlige Beretninger byde heldigvis et særdeles godt Materiale til Belysning af de Forandringer, der ere skete indenfor de præmierede Brug.

Forud skal dog bemærkes, at de gjorte Fremskridt selvfølgelig langt fra alene kunne godskrives selve Præmieringen. De med Tiden og Udviklingen følgende Fremskridt vilde ogsaa uden Præmieringen efterhaanden have meldt sig til de smaa Brug. Hertil kommer et Forhold, der ikke kan lades ude af Betragtning, naar Talen er om Husmandsbrugene i de sidste 20—25 Aar, det nemlig, at de nedadgaaende Konjunkturer saa at sige ikke ere mærkedes i disse Landbrug, ja, ikke blot det, deres Produktionsvilkaar ere i Virkeligheden blevne langt gunstigere, deres Rentabilitet langt større, Nettoindtægten højere ved Hjælp af: Andelsmælkerierne. Nærmere Paavisning heraf er formentlig overflødig.

I det nærmest følgende har jeg særlig de store Lodder med over 1 Td. Ld. for Øje.

1873 var Grundforbedringsarbejder som Mærgling og Dræning endnu langt fra udførte paa alle de konkurrerende Lodder; i Beretningen for 1875 hedder det endog, at de allerfleste ikke have drænet og mærglet; og man opfordrer stærkt Husmændene til at faa udført Dræningen, da det var den første Betingelse for at faa den svære Jord i Kultur. I de paafølgende Beretninger meldes da ogsaa, at Dræningen vinder større og større Indgang og nu er den vistnok udført paa alle de præmierede Lodder, hvor det kan lade sig gjøre. 1895 ydede

dog Østlollands Landboforening 2 Husmænd Præmielaan som Hjælp til Dræning. Udenfor de konkurrerendes Tal vil man endnu finde mange udrænedede Huslodder. — Mærgling er vistnok udført overalt, hvor den kan antages at være gavnlig. 1894 og 95 ydede Østlolland Landboforening 2 Husmænd Hjælp til Stenrydning paa stærkt stenfyldte Jorder; men i Almindelighed kan dette Arbejde anses som færdigbragt. — Mange Steder er udført et stort Arbejde med Fyldning af Lavninger, Mosehuller o. l.

Da Præmieringen paabegyndtes var det vistnok en stor Sjældenhed, at de større Huslodder behandlede med Spaden. Men eftersom — eller lidt før — Husmændene meldte sig til Konkurrence, var det i nogle Aar almindeligt, at de samtidig begyndte paa Gravning i større Omfang, idet de antog, at de derved gjorde sig mere fortjente til Præmie. I Beretningen for 1875 siges, at næsten overalt graves aarlig en Del af Lodden, saaledes at hele Arealet bliver gravet en Gang i hvert Sædomløb. 2 Aar senere finder Udvalget Anledning til at gjøre Husmændene opmærksomme paa, at de misforstaa Præmieringens Øjemed, naar de tro, at Præmierne uddeles for Gravning, »medens det, der i Virkeligheden lægges Vægt paa, er hensigtsmæssig Drift, omfattende saavel Jordbehandlingen som Sædskiftet og Kreaturholdet«. Det anser det ikke for fordelagtigt at grave hele Lodden hvert Aar, men anbefaler at indskrænke Gravningen til Rodfrugtskiftet og Vikkehavrestubben. Kun hvor Pløjningen er dyr og vanskelig at faa udført i rette Tid, samt hvor der dyrkes særlig værdifulde Planter, anbefales det at grave hele Lodden. Forpagter Bokelmann udtaler sig i sit Foredrag i det kgl. Landhusholdningsselskab 1880 i samme Retning og mener, at man sjælden sporer videre gavnlig Virkning af Gravning til Vaarsæd og Rug.

Endskjönt Bedømmelsesudvalget altsaa langt fra har ansporet Husmændene til at drive udstrakt Spadekultur, synes det dog, som denne i nogle Aar blev mere og mere almindelig. I Beretningen for 1881 udtales, at Gravningen vinder større og større Udbredelse, saa godt som

alle Steder graves 1 eller 2 Gange i Rotationen og enkelte større Lodder behandles udelukkende med Spaden. 1882 meddeles, at ogsaa Kulegravning gennemføres paa flere af Lodderne. 1884 læser man igjen om, »at Gravningen udføres i stedse større Omfang. — Herefter lader det imidlertid til, at Gravningen begynder at tage af, og den bliver efterhaanden mindre og mindre almindelig. Endskjøndt Bedømmelsesudvalget anbefaler at grave til Rodfrugterne og især holder stærkt paa den successive Gravning af Vikkehavrestubben, forsvinder den ogsaa mere og mere herfra. Dog hedder det endnu 1889: »meget almindeligt er det i det mindste at grave 1 à 2 Skifter ogsaa paa større Lodder, nemlig til Rodfrugter og den saakaldte Braklod«, men dette Aar nævnes Gravning kun ved c. 25 pCt. af de større Lodder og oftest er det endda kun Vikkehavrestubben der graves. I Beretningen for 1895 omtales Gravning hos c. 9 pCt. af Lodderne med over 1 Td. Ld. Herefter er den yderligere aftaget, saa at der nu faktisk ikke graves af nævneværdig Betydning, saa snart Loddens Størrelse er over 7—8 Skpr. Ld., og selv paa Lodder med 4—5 Skpr. Ld. bliver i Almindelighed nu det meste behandlet med Plov.

Det er muligt, at Gravningen vilde have holdt sig bedre, hvis der ved Præmieringen var taget stærkere Hensyn til den; paa den anden Side maa man gaa ud fra, at Grunden til dens Ophør er, at Husmændene ikke have fundet den lønnende. Erindres maa det, at den svære lolland-falsterske Jord, hvor godt den ellers har af en Gravning, kun en kort Tid af Aaret lader sig grave, saa den vinder ved det. Den højere Arbejdsløn kan ogsaa have været en medvirkende Aarsag til Gravningens Aftagen. Og iøvrigt maa det vel antages, at de senere Gravninger ikke gjør samme Nytte som den første grundige Løsning af Jorden. Maaske staar Gravningens Aftagen lidt i Forbindelse med Anskaffelsen af Hest paa mange af Lodderne. For 20—30 Aar siden holdt saa godt som ingen af de præmierede Husmænd Hest; 1889 havde 8 pCt. og 1899 c. 20 pCt. af Præmietagerne Hest.

Men der er nogen Forskjel i saa Henseende mellem de lollandske og de falsterske Husmænd, af de første er hver 4de, men af de sidste kun hver 9de »selvkjørendes«.

Naar der anskaffes Hest paa Huslodderne angives Grunden i Reglen at være den, at man mener derved at kunne faa Jorden bedre behandlet, end naar Hestekraften skal lejes. Tidligere var det vistnok ret let for Husmanden at faa »Pløjemand« og faa Jorden rettidig behandlet; men Vanskelighederne ere ganske sikkert blevne større, samtidig med at den mere intensive Drift kræver mere og oftere Behandling, end man tidligere kunde lade sig nøje med. Flere Steder er man kun nødtvungen gaaet over til Hestehold, men endnu flere Steder er det dog sikkert Husmandens — eller hans Kones — Lyst til at faa eget Kjøretøj, der har foranlediget Hestens Anskaffelse. Ofte maa en Ko vige Pladsen for Hesten, og hvis der ikke kan faaes nogen Extrafortjeneste med denne, betyder dens Hold saa godt som altid en stor Merudgift, som maa fraaades under Husmændenes almindelige Formuesforhold.

Som foran nævnt arbejdedes der i Fyrreerne ivrigt for at faa Husmændene til at pløje med deres Køer; men det blev ikke almindeligt den Gang — maaske er der noget i, hvad Forfatteren af Maribo Amts Beskrivelse siger, at »det er dog ikke saa meget Husmændene som nogle Godsejere, der ivrig tage sig af denne Sag, og dette er intet godt Forvarsel!« — og var det endnu mindre da Præmieringen paabegyndtes 1873. Ved Præmieringen har man ikke stærkt opfordret til at gjøre Brug af Køernes Trækkraft, men har dog, især i Halvfjerdserne og nu igjen i de senere Aar, af og til henledet Opmærksomheden paa, at det under visse Forhold nok kunde betale sig. Beretningerne for 1875 og 77 meddeler, at 1 Præmietager pløjer med sine Køer; 1885 gjør 4 det, 1895 er det kun Tilfældet hos 2 og 1899 hos 5 af alle Amtets præmierede Husmænd, men ingen af dem dyrker Jorden udelukkende ved Hjælp af Køerne. Naar det ikke er bleven almindeligere at benytte Køerne til Træk, skyldes

det dels, at de gennemgaaende smaa loll.-falsterske Køers Muskelkraft ikke slaar til til nogenlunde dyb Behandling af den svære Jord, og dels, at man ikke er vant til at pløje og kjøre med Stude og Køer.

Med Hensyn til den øvrige Jordbehandling er der sket stor Fremgang, som ogsaa viser sig derved, at trods Brakkens Afskaffelse er Loddernes Renhedstilstand langt bedre nu end medens Jorden helbrakkedes hvert 6te eller 7de Aar.

Sædskiftets Ordning før og nu giver et tydeligt Billede af hvilke Ændringer, der ere foregaaede i hele Husmandsbedriften i Aarenes Løb. Det var kun faa Lodder, der de første Aar, Præmieringen skete, havde et tilfredsstillende Sædskifte. Beretningen for 1875 siger: »Kun paa nogle enkelte Huslodder følges Reglen, at efter en bredbladet Væxt at lade følge en langstraaet Sædart.« Kun ganske enkelte havde den Gang begyndt at dyrke lidt Roer og at avle en Smule Vikkehavre i et Stykke af Brakken; i det hele og store var Driften endnu den gamle Sex- eller Syvmarksdrift med 3—4 langstraaede Afgrøder efter hinanden, 2 Aars Græs og derpaa Helbrak, hvortil al Gjødningen udkjortes. — Det maatte være Bedømmelsesudvalget magtpaaliggende at faa et andet Sædskifte indført paa Huslodderne, og især i Beretningen for 1877 udtaler det sig udførligt herom. Det opfordrer til at lade Sædarterne vexle med bredbladede Afgrøder som Roer, Gulerødder, Kartofler, Ærter, Bønner o. s. v. — paa et helt Skifte med Roer tør man endnu ikke tænke — og til at dyrke Brakken med Vikkehavre og Kartofler. Særlig Kartofler anser man for en heldig Forfrugt for Hvede, hvorimod Halvbrak fraaades. Dernæst tilraades et kortere Græsleje og hel eller delvis Sommerstaldfodring med Kløver og Vikkehavre. — Hvor en Omlægning af Driften var ønskelig, søgte man at faa indført en Femmarksdrift med omtrent følgende Ordning:

1. Kartofler og Vikkehavre,
2. Hvede eller Rug,
3. Rodfrugter, Bælgsæd og lidt Byg,
4. Byg og Blandsæd,
5. Kløver.

Enkelte Steder, særlig paa lettere Jord, som ikke passede for Hvede, blev det anbefalet foreløbig at beholde Sexmarksdriften under følgende Form:

1. Vikkehavre og Kartofler,
2. Rug,
3. Byg,
4. Rodfrugter og Bælgsæd,
5. Blandsæd eller Byg,
6. Kløver.

Men Femmarksdriften er stadig holdt — og holdes endnu — for den bedste, hvor dens Gjennemførelse har været mulig, fordi den, vel gennemført, giver Mulighed for at skaffe rigelig og ligelig Ernæring til et stort Husdyrhold hele Aaret rundt, og bringer Foderplanterne i en udmærket Vexel med Sædarterne. Saa godt som alle Steder har det vist sig, at $\frac{1}{5}$ af Arealet med Kløver er meget passende, naar der ved Siden af haves et Stykke med Vikkehavre. Man har derigjennem opnaaet et langt rigeligere Sommerfoder end under den gamle Drift med mindst $\frac{2}{6}$ med Kløver og Græs. Det kunde befrygtes, at Kløveren i dette Sædsifte kom for ofte igjen, saa Jorden blev kløvertræt, men endnu har man ingen Ulemper sporet i saa Henseende, endskjøndt det paa nogle af Lodderne nu har været benyttet i omkring en Snes Aar. Forøvrigt er her jo i dette Sædsifte lige saa længe imellem Kløverens Gjenkomst som i Sexmarksdriften med 2-aarigt Kløver- og Græsleje. 3die Skifte giver — eller rettere har givet — god Plads til de forskjellige bredbladede Planter. Saa længe der paa de almindelige Lodder med omkring 3 Tdr. Ld. kun holdtes en Ko, og man

tilmed ikke var kjendt med en stærk Roefodring, kunde man umuligt bruge et helt Skifte til Roer, $\frac{1}{2}$ Skifte — $\frac{1}{10}$ af Arealet — kunde da meget vel slaa til. Men efterhaanden som Koholdet er udvidet og man har lært Fordelen ved at bruge rigeligt af Roer til Køer, Svin og Høns, kan et helt Skifte rigtig godt optages af Roer og en Smule Frøroer, ja flere have nu endog over $\frac{1}{5}$ af Lodden med Rodfrugter. Til en Ko var det ogsaa umuligt at dyrke mere end $\frac{1}{2}$ Skifte med Vikkehavre, Resten af »Braskiftet« optages saa i Reglen af Kartofler. I Beretningerne for en Snes Aar tilbage opfordres Husmændene stærkt til at benytte det mest mulige af 1ste Skifte til Kartofler, især fordi man betragtede Vikkehavre som en mindre heldig, Kartofler derimod som en særdeles heldig Forfrugt for Vintersæd. Imidlertid er der efterhaanden bleven Brug for omtrent et helt Skifte med Vikkehavre, og Kartoflerne har saa maattet vige Pladsen. — Halm giver Femmarksdriften tilstrækkelidt af Den er i alle Maader hensigtsmæssig i enhver Bedrift, hvor det væsentlige er Husdyrholdet.

Af alle de i Maribo Amt i 1898 præmierede Lodder af Klasse A havde c. 37 pCt. Femmarks-, 30 pCt. Syvmarks- og 26 pCt. Sexmarksdrift; Resten — c. 7 pCt. — havde andre Driftssystemer. Femmarksdriften findes altsaa hos lidt over Tredieparten; men vilde man dele Lodderne i 2 Klasser, efter deres Kulturstandpunkt, vilde det vise sig, at blandt de bedste findes Femmarksdriften i et langt større Procentforhold.

Naturligvis er det ikke Skifternes Antal, men deres rette Brug, der er det afgjørende, og med den store Gjødningsmængde, der nu almindelig raades over, kan flere uden Fare tillade sig en endog forholdsvis fri Drift. Nogle har dog haft en uheldig Lyst til gjentagne Gange at forandre Sædskifte.

Som Exempler paa Sædskifter paa veldrevne Lodder kunne følgende nævnes:

Femmarksdrift:

<p>a) 1. Vikkehavre.
2. Vintersæd.
3. Roer.
4. Blandsæd.
5. Kløver.</p>	<p>b) 1. $\frac{1}{2}$ Grønrug, derefter Roer, som opfodres tidlig med Rod og Top, $\frac{1}{4}$ Vintervikker, hvorefter Vikkehavre, og $\frac{1}{4}$ Blandsæd.
2. Roer
3. Byg.
4. $\frac{1}{4}$ Vikkehavre, derefter Turnips, $\frac{1}{4}$ Frøroer, $\frac{1}{2}$ Kløver.
5. $\frac{1}{2}$ Blandsæd, $\frac{1}{2}$ Græs.</p>
<p>c) 1. $\frac{2}{3}$ Vikkehavre, $\frac{1}{3}$ Græs.
2. Blandsæd.
3. $\frac{5}{6}$ Roer, Kartofler, Frøroer, $\frac{1}{6}$ Byg.
4. Byg.
5. Kløver.</p>	<p>d) 1. $\frac{1}{2}$ Vikkehavre, $\frac{1}{2}$ Halvbrak.
2. $\frac{1}{2}$ Vintersæd, $\frac{1}{2}$ Byg.
3. Roer, lidt Kartofler og Vikkehavre.
4. Blandsæd.
5. Kløver.</p>

c og d. kan betragtes som Overgangsformer til den »gjennemførte« Femmarksdrift.

Sexmarksdrift:

<p>a) 1. Vikkehavre og Kartofler.
2. Hvede.
3. Havre.
4. Roer og Frøroer.
5. Byg.
6. Kløver.</p>	<p>b) 1. Blandsæd.
2. $\frac{1}{2}$ Roer, $\frac{1}{2}$ Grønrug, derefter Vikkehavre og gul Sennep.
3. Byg.
4. Roer, lidt Kartofler og Frøroer.
5. Havre.
6. Kløver.</p>
<p>c) 1. Halvbrak.
2. Hvede.
3. Roer.
4. Byg.
5. Kløver.
6. Havre.</p>	<p>d) 1. Græs, slaes tidlig, og derefter saes Vikkehavre.
2. Rug (gul Sennep).
3. Byg.
4. Roer.
5. Blandsæd.
6. Kløver.</p>

Syvmarksdrift:

a) 1. Staldfoder (først Græs, derefter Vikkehavre og senere Sennep).
2. Hvede.
3. Roer.
4. Havre.
5. Roer.
6. Byg og Havre.
7. Kløver. | b) 1. Halvbrak og Vikkehavre.
2. $\frac{1}{2}$ Rug, $\frac{1}{2}$ Roer.
3. Byg.
4. Roer, Frøroer og lidt Kartoffler.
5. Blandsæd.
6. Kløver.
7. Græs. |
|--|---|

Sædskiftet er overalt indrettet paa en stor Produktion af Kreaturfoder; af de givne Exempler fremgaa, at mindst Halvdelen af Arealet dyrkes med Foderafgrøder. Imidlertid bestaar den i Aarenes Løb skete Forandring ikke saa meget i en Udvidelse af Foderarealet og Indskrænkning af Kornarealet, men mere deri, at man høster en større Fodermasse pr. Arealenhed, fordi Rodfrugterne ere komne til, og det fleraarige Græsleje med efterfølgende Hel- eller Halvbrak er erstattet af 1-aarig Kløver, Vikkehavre, Grønrug, Sennep o. s. v., og naturligvis ogsaa fordi Jorden er kommen i højere Kultur.

Endnu forekommer ret jævnlige 2-Aars Græsleje i Sex- og Syvmarksdriften, og som Regel lader andet Aars Græs endnu noget tilbage at ønske og burde de fleste Steder afskaffes; men der er dog megen Forskjel paa nu og tidligere, idet Jorden ved den bedre Kultur, bedre Valg af Græsarter og ved Anvendelse af Ajle giver en ganske anderledes Græsvæxt end forhen.

I Almindelighed udvises der paa de præmierede Huslodder en overordentlig Omhu og Dygtighed for at skaffe meget Kreaturfoder. Det er bleven almindeligt at saa et Stykke med Rug eller Vintervikker i Blanding med Rug eller Hvede til tidligt Grøntfoder. Efterhaanden som dette opfodres, lægges Kartoffler eller saaes Vikkehavre, som ofte efterfølges af gul Sennep. Reglen er, at der saaes gul Sennep eller Boghvede efter den først høstede Vikkehavre, enkelte tage 2 Vikkehavreafrøder. Nogle, som have Halvbrak, slaa Græsset tidligt, pløje Jorden og naa

at tage en Vikkehavre- eller Boghvedegrøde før Vintersæden lægges; i et tørt Aar kan det naturligvis let mislykkes. De allerfleste eftersaa Rugstubben og undertiden ogsaa Vaarsædstubben med gul Sennep eller Stubroer.

En langt større Foderproduktion og en paa ingen Maade formindsket Kornproduktion — det viser Fremskridtet! I Beretningen for 1882 hedder det: »Saa længe der arbejdes med den gamle Drift have baade Sæd- og Græsafgrøder som oftest været saa slette som vel muligt, saaledes som Forholdene ere paa Huslodderne i Almindelighed, hvor der kun daarligt kan ernæres en Ko tarveligt, thi saaledes ere Forholdene; tiltrods for 2 Græsmarker — eller næsten 3, naar der benyttes Halvbrak — kniber det som oftest meget haardt at sommerføde en Ko paa $2\frac{1}{2}$ —3 Tdr. Ld., især naar der ved Siden af holdes et Faar«. — Nu ernæres med Lethed 2, ofte 3, ja endog undertiden 4 Køer paa de samme Lodder.

Iøvrigt tillade Forholdene i den lille Bedrift paa forskjellig Maade at udnytte Jorden bedre end ske kan i de større Brug. Saaledes kan nævnes, at mange Husmænd bruge ikke at udtynde Roerne til fuld Afstand lige strax, men lade dem staa noget for tæt at begynde med; naar saa efterhaanden Planterne voxe til, trækkes de overflødige op og bæres hjem til Kreaturerne. Derved naaes et større Udbytte, thi de tilbageblevne Roer naa samme Udvikling som ellers, naar Jorden har Gjødningskraft nok. — Kommer der ved Spiringen Spring i Rækkerne, er man paapasselig med at udfylde Hullerne ved Eftersaaning eller Plantning, saa at der ofte bogstavelig talt ikke mangler en Plante i Roemarken. Som et andet Exempel paa god Udnyttelse af Jorden kan nævnes, at enkelte have begyndt at lægge Hestebønner eller Ærter imellem Kartofflerne i Rækkerne; en Husmand har derved høstet efter Forholdet 136 Tdr. Kartoffler og 1300 Pd. Bønner pr. Td. Ld.; en anden høstede lidt færre Kartoffler, men 3500 Pd. Bønner pr. Td. Ld.

Med Hensyn til de dyrkede Afgrøder er at bemærke, at foruden de fornævnte Foderafgrøder er det

væsentligst kun Kornsorterne, man dyrker. Bælgplanter dyrkes kun i ringe Udstrækning og mindre nu end tidligere. Sukkerroer dyrkes kun hos enkelte Præmietagere; dels giver et Skifte for lidt Affald til et stort Kreaturhold, og dels bliver Transporten for kostbar, naar der skal lejes Hestekraft. — For 15—16 Aar siden dyrkede nogle Fodergulerødder til Salg, og Beretningen for 1884 meddeler, at de give et godt Udbytte, »da de som oftest kunne sælges til 2 Kr. pr. Tønde, og der kan avles 3—400 Tdr. pr. Td. Ld. Men det gaar ikke mere.

Kartofler dyrkedes tidligere i større Udstrækning; de ansaas, som foran nævnt, for at være en god Forfrugt for Hvede, og det var ret almindeligt, at de optog $\frac{1}{2}$ Skifte. Man tænkte endogsaa paa at give dem endnu større Plads; saaledes siger Beretningen for 1882: »Forøvrigt tænkes der paa at benytte hele Brakken til Kartoffler, hvor man har Femmarksdriften, og henlægge Vikkehavren til Fodermarken«. — Vanskeligheder med at faa Kartofflerne solgte have sammen med større Behov af Vikkehavre og Roer medført, at Kartoffelavlens er bleven indskrænket.

For de smaa Brug er det af stor Betydning at kunne dyrke saadanne Afgrøder, som ved direkte Salg give et stort Bruttoudbytte; thi det Merarbejde, den Slags Afgrøder i Reglen kræver, overkommes i den lille Bedrift uden at det bringer Udbyttet synderligt ned. Desværre har det stadig knebet med at faa givet saadanne Planter en fast Plads, thi for saa godt som alle de, om hvilke der kunde være Tale, har der før eller senere vist sig Usikkerhed og Vanskelighed ved Afsætningen. Naar det ikke er bleven til mere af den Slags, skyldes det ingenlunde Mangel paa Lyst hos Husmændene til at indlade sig paa nye Kulturer.

I de første Beretninger nævnes, at Kommen flere Steder dyrkes med god Fordel. 1875 anføres et Exempel paa, at en Husmand har avlet 600 Pd. paa $2\frac{3}{4}$ Skp. Ld. og udbragt det i 176 Kr. = 512 Kr. pr. Td. Ld. 1881 hører man om, at Kommendyrkningen er i stærk Aftagen,

fordi Priserne ere lave og fordi man mener, den »tærer« stærkt paa Jorden. 1882 oplyses, at Kommendyrkningen er omtrent opgivet. 1888 er den paa Grund af bedre Priser atter ved at brede sig, men saa gik Priserne igjen ned — og nu finder man kun Kommen dyrket i ringe Omfang paa nogle ganske faa Lodder.

Ifølge Beretningen for 1875 dyrkedes den Gang flere Steder Humle »og som oftest med godt Udbytte«. Nu dyrkes forsvindende lidt deraf ved Husene.

1877 lod »Foreningen for indenlandsk Frøavl« uddele gratis Frø af Rajgræs, Hundegræs samt Kløver- og Roefrø til flere af Amtets Husmænd, og i de følgende Aar hører man om en ret lønnende Græsfrøavl hos flere af Præmietagerne. Stor Udbredelse fik den dog ikke, vistnok især fordi man ikke kunde afse noget af Græsmarken til Frøavl, og nu er det en ren Undtagelse at træffe den paa Huslodderne.

En enkelt Konkurrent har 1882 begyndt at avle Valmuefrø, og Beretningen siger, at det tegner til at kunne blive lønnende; men man hører ikke mere derom.

Efter hvad Bokelmann oplyser i sit Foredrag 1880 blev der den Gang dyrket nogen Hør; thi naar Faaret, trods Huskonens Protest, blev afskaffet, blev der undertiden til Erstatning givet hende et Stykke Land med Hør, »som imidlertid hverken af Manden eller os betragtes med gunstige Øjne«. Nu er Hørdyrkning en Sjældenhed.

1888 begyndte flere paa Dyrkning af Tomater. Forventningerne om god Afsætning for dem i England slog imidlertid sørgelig fejl, og efter endnu et Par Aars tabbringende Forsøg maatte Tomatdyrkningen ophøre.

Havesager af nogen Betydning dyrkes kun paa ganske faa af de større Lodder. Vilkaarene for deres Dyrkning og Afsætning skal jeg senere omtale.

Af saadanne specielle Kulturer er det egentlig kun Røefrøavl, som har faaet nogen Betydning. Ifølge Beretningen for 1875 var den endnu ikke begyndt paa Huslodderne, men man udtaler Haab om, at det snart

vil ske. 1877 har en Konkurrent begyndt, og i de følgende Aar komme flere og flere med, saa at Roefrøavl ved Slutningen af Firserne er bleven ret almindelig. Beretningerne ansporer hvert Aar ved at fremdrage Exempler paa hvor stort et Udbytte Roefrøavl har givet flere af de konkurrerende, men indskærper tillige Betydningen af et omhyggeligt Udvalg af Frøroer og Valg af den rette — og kun én — Sort. I Begyndelsen kunde det knibe med at faa solgt Frøet, men efterhaanden gik det let, og Roefrøavl blev i Virkeligheden i en Aarrække til en meget væsentlig Indtægtskilde for mange Husmænd. Det viste sig her som ved saa meget i Husbrugene, at Produktionen kunde drives langt højere op end i de større Brug. Beretningerne nævne flere Exempler paa, at der er avlet efter 5000 Pd. Frø eller endnu mere pr. Td. Ld. Naar nu Frøet kunde sælges til 40—50 Øre og ofte mere pr. Pd., er det letforstaaeligt, at mange med fuld Kraft lagde sig efter denne Avl. Men saa kom Overproduktionen og det stærke Prisfald i 1894. Flere, der ikke havde faaet større faste Forbrugere, kunde ikke faa solgt Frøet og maatte helt holde op med Avlen. Med de bedre Priser og lettere Afsætning i de sidste Aar er den atter bleven udvidet, om end flere ere blevne bange for atter at drive den i videre Udstrækning. — I Almindelighed udvises der Omhu ved Udvalget af Frøroer; almindeligt er det, at Husmanden faar Lov at udvælge Roer fra Gaardes Marker, der er besaaet med hans Frø. Der er heller ikke Tvivl om, at Frøet er meget bedre end det almindelige Handelsfrø. Dog mangler naturligvis Tørstofundersøgelserne, for at Avlen kan kaldes rationel. Forventelig vil denne Mangel paa en eller anden Maade fremtidig blive afhjulpen.

Husloddernes Gjødningskraft var ved Præmieringens Begyndelse kun ringe. Som i de større Brug var hidtil det mest mulige af Kornet solgt væk. Kreaturholdet var jo nok forholdsvis større end paa Gaardene, men det fodredes som Regel yderst tarveligt, og den lidet værdifulde Gjødning opbevaredes meget daarligt — i et

Hul med Tilløb af Overfladevand og rigeligt udsat for Solens og Luftens Paavirkning. Og da det her drejer sig om smaa Mængder, bliver under saadanne Opbevaringsforhold det procentiske Tab langt større end i større Møddinger. Om Opsamling af Urinen var der for 20 Aar siden saa godt som ingen Steds Tale.

Beretningerne anke i en Aarrække hvert Aar over den slette Opbevaring af Gjødningen. 1877 fremhæves som et glædeligt Exempel, at en Mand i Søllested »udmærker sig navnlig ved den Omhu, hvormed han sørger for, at intet Vand udefra løber til Gjødningsbunken, holder Gjødningen traadt fast . . . og fører den flydende Gjødning op paa Møddingen fra en Tønde, hvori han samler den«. Der nævnes desuden Exempel paa, at en Mand »har fundet Lejlighed« til at benytte et Rum i et Udhus til Opbevaringssted for Gjødningen, men karakteristisk for de Fordringer, man den Gang turde stille, føjes der til: »At bygge Tag over en Husmandsmødding vil vel næppe under almindelige Forhold kunne betale sig, men ogsaa uden dette kan der gjøres meget for Gjødningens Opbevaring.« 1878 klages igjen over, at Gjødningen ofte ses svømmende i et Møddingsted fuldt af Vand, men det fremhæves paa den anden Side, at de mere fremragende Husmænd have lært at passe godt baade paa den flydende og faste Gjødning. Om egentlige Ajlekummer er der endnu ikke Tale, men der siges: »hvor man har vanskeligt ved at skaffe den tilstrækkelige Strøelse til at opsamle Urinen, vil det være rigtigt at lægge Jord bagved Koen dertil eller lede den til en nedgravet Tønde, hvorfra den kan øses op paa Kompostbunken«. Det følgende Aar klages atter over de daarlige Møddingsteder, men vi hører dog nu, at 2 Husmænd have faaet Tag over deres Møddinger, en tredie har opsamlet al Urin fra Køerne og Svinene i en Tønde og anvendt den paa sin permanente Græsning, og en fjerde Konkurrent »tilbereder en værdifuld Kompost af alle Slags Affald, til hvilken Urinen ogsaa finder en ypperlig Anvendelse«.

I endnu en Del Aar klages der jævnlig over Møddingernes daarlige Tilstand, men der spores dog stadig Fremgang. Endskjøndt Bedømmelsesudvalget fra først af mente, at det ikke kunde lønne sig for Husmændene at bygge Tag over Møddingen, er dette dog efterhaanden blevet ret almindeligt. Af alle de i Maribo Amt i 1898 præmierede Huslodder med over 1 Td. Ld. havde de 61 pCt. Møddinghus. Men der er her nogen Forskjel mellem Lolland og Falster. Af de lollandske Præmielodder havde nemlig kun 50 pCt., men af de falsterske 80 pCt. Møddinghus. Hvor Møddingstedet endnu er aabent, er det i Reglen forbedret, saa at Tag- og andet Overfladevand ikke løber dertil. Dog findes der hos de nye Konkurrenter ofte meget mangelfulde Møddinger.

I Aarenes Løb have en Del af Konkurrenterne faaet bygget rummelige Ajlekummer; de fleste af disse ere dog først byggede i Halvfemserne; endnu findes de kun hos c. 25 pCt. af Præmietagerne, men der kommer hvert Aar flere til. Selv hvor der ikke haves egentlig Ajlekumme, passes der dog ganske anderledes paa den flydende Gjødning end tidligere, idet man i Reglen har en eller to større Trætønder, hvortil Ajlen løber fra Stalden for efterhaanden at bæres ud paa Jorden eller paa den faste Gjødning.

Der anvendes nogen Kunstgjødning, især Chilisalpeter, men vistnok forholdsvis mindre end i større Avlsbrug.

Trods den stærke Benyttelse af Jorden og trods de Mangler, der have været og endnu nogle Steder ere med Hensyn til Gjødningens Opbevaring, ere Huslodderne absolut gaaede meget betydeligt fremad i Gjødningskraft. Og dette er let forstaaeligt; thi der sælges lidet eller intet af de høstede Afgrøder, hvorimod der kjøbes betydeligt af kunstige Foderstoffer og Hø, som langt mere end dækker, hvad der gaar tabt af Plantenæringsstoffer ved Salg af sød Mælk og Kreaturer.

Husdyrholdet. »Kreaturholdet lader paa nogle Undtagelser nær meget tilbage at ønske,« hedder det i en

af de første Beretninger, og lignende Udtalelser træffes hyppigt senere. Det er især Køernes Kvalitet, der klages over. Der nævnes 1874 og 1875 enkelte Exempler paa et Mælkeudbytte af c. 7000 Pd., men de ere Undtagelser, og særlig paa Lolland var Udbyttet pr. Ko langt derunder.

At faa ombyttet de daarlige Køer med bedre var imidlertid ikke saa let en Sag. Dels krævede det et øjeblikkeligt Pengeudlæg, som det for mange var vanskeligt nok at overkomme, dels manglede ofte Evnen til at kunne vælge de rette Dyr, og dels holdt mange saa meget af den Ko, de nu en Gang havde — den, der, som Bokelmann siger, er Mandens, Konens og Børnenes gode Ven — at det ofte faldt svært for Udvalget at overbevise dem om, at Koens Mangler vare saa store, at den burde vige Pladsen for en bedre. Bedst hjalp det, da Andelsmejerierne kom og Mælkesalget begyndte, da maatte »Mælkebøgerne« med deres sikre Tal nødvendigvis aabne Øjnene for, at der virkelig fandtes Køer, som overgik i endog meget høj Grad Ens egne.

Hvor stort Mælkeudbyttet paa de præmierede Lodder nu er gjennemsnitlig pr. Ko, kan jeg ikke give bestemte Tal for, da det ikke er opgivet fra dem alle. De fyldeste Oplysninger i saa Henseende haves fra Konkurrenterne i Falsters Nørreherred og Lollands Sønderherred (M. A. økon. Selskab) samt Nordfalsters og Østlollands Landboforeninger. Den solgte Mælkemængde pr. Ko har her været i 1898:

Falsters Nørreherred	ca. 6300 Pd.
Nordfalsters Landboforening	— 6100 —
Lollands Sønderherred (Vestloll.)	— 5400 —
Østlollands Landboforening	— 5400 —

Naar vi paa Grundlag af Opgivelser fra en Del Konkurrenter regner det gjennemsnitlige Hjemmeforbrug til c. 800 Pd. Mælk hos hver, eller til c. 300 Pd. pr. Ko, har hver Ko paa de falsterske Lodder i Gjennemsnit givet c. 6500 Pd., og paa de lollandske 5700 Pd. Mælk.

Disse Tal — der kan betragtes som tilnærmelsesvis rigtige — gjælde »hele Besætningen« og ikke blot »fuldtmalkende Køer«. Sammenholdes de med Tallene fra Gaardene i de samme Egne, kan de kaldes særdeles respektable (i de lolland-falsterske Kontrollforeninger var Udbyttet pr. Ko 5965 Pd. paa Falster og 5311 Pd. paa Lolland). Men i Forhold til den Fodring og Pleje, der blive Husmandskøerne til Del, kan Udbyttet i Virkeligheden ikke kaldes tilfredsstillende. Aarsagen hertil er naturligvis, at der endnu findes altfor mange middelmaadige Køer. Især ved de lollandske Lodder klager Beretningerne endnu ofte over, at Køerne ikke ere gode nok; de ere for smaa og tynde og mangle Trivelighed og Evne til at omsætte et stort Foder i Mælk.

I Forhold til Køernes Kvalitet maa Mælkeudbyttet i Virkeligheden kaldes forbavsende stort. Det er formodentlig gaaet flere som mig, at naar man ved Besigtigelsen af Huslodderne hist og her har begyndt at tale om, at Koen vist var en daarlig Malker, som det var ønskelig at faa ombyttet, har Svaret lydt, at den dog gav sine 35—40 Pd. Mælk, naar den var nykælvet -- og saa gaar det dog ikke an at kalde den saa rent ussel. Ingen Steds kan man som ved Huslodderne faa Beviser for, hvad en omhyggelig Fodring og Pleje og dygtig Malkning formaar. Ved disse tre Midler kan Husmændene faa lavet næsten enhver yngre Ko til en god Malker — er det et Dyr med lidt Malkeanlæg, bliver det til en fortrinlig Malker.

Naar Mælkeudbyttet er steget meget i Aarenes Løb, skyldes det naturligvis for en væsentlig Del en forbedret Fodring. I de ældre Beretninger foreligge der kun faa Oplysninger om Fodringen, men alene det, at der nu avles rigeligt af Roer til Vinterbrug, og i Stedet for tarvelige Græsmarker avles rigeligt af Grønrug, Vikkehavre og andet Staldfoder ved Siden af i Reglen god enaarig Kløver, siger, at der er sket en meget betydelig Fremgang. — Køerne er paa Stald den meste Tid af Aaret; i de smaa Brug kan man bedre end i de større skjærme

Dyrene mod ugunstigt Vejrlig, kan overkomme at tage Køerne ind om Natten, naar det er for koldt, og midt paa Dagen, naar de generes af Varme og Insekter. Med Hensyn til en ligelig Ernæring af Dyrene hele Aaret rundt, naaer man paa Huslodderne højt. Foderet er ogsaa ret rigeligt og vel sammensat; dog gives der ved Siden af de mange Roer hyppig for lidt af Oliekager. Staldene ere forbedrede meget, hos de ældre Konkurrenter i Reglen gode, hos de yngre derimod hyppig mørke og med daarligt Gulv.

Paa Huslodderne med $2\frac{1}{2}$ à 3 Tdr. Ld. holdtes tidligere kun én Ko; flere kunde der under den gamle Driftsmaade ikke være Tale om at føde. Selv efter at et bedre Sædskifte var indført, ansaa de fleste det endnu en Tid for umuligt at skaffe Foder til flere. De Mænd, der arbejdede med Præmieringen, saa, at Maalet maatte være at kunne holde 2 Køer paa en almindelig Huslod, men foreløbig laa det ikke for, at opfordre til Anskaffelse af flere. Thi saa længe der kun fandtes én daarlig Ko, maatte Bestræbelserne meget mere gaa ud paa at faa én god Ko, og dette var i Reglen svært nok. Desuden maatte det nye Sædskifte gennemføres, og Jorden komme noget i Kultur, før et større Kohold kunde blive rentabelt. Bokelmann siger da ogsaa i sit Foredrag 1880: »... i Almindelighed raade vi ikke Husmanden til at holde 2 Køer, dertil er han endnu ikke nok fremme; en godt ernæret Ko er ham bedre end 2, der ernæres tarvelig.«

I Løbet af Firserne bliver det almindeligt med 2 Køer paa Lodder af nævnte Størrelse. I Halvfemserne er Kvægholdet yderligere forøget. Det er som oftest gaaet saadan, at man lagde en Kvie til ved Siden af den ene Ko, havde saa en Tid 1 Ko og 1 Kvie; men Kvien, der var opdrættet for at skulde sælges, fik hyppig Lov at blive; saa havde man 2 Køer — og tænkte foreløbig kun paa at skaffe Føden til disse. Men efter nogen Tids Forløb »listede« der sig atter en Kvie frem, saa det blev til 2 Køer og 1 Kvie. Paa dette Standpunkt staar de fleste i Øjeblikket; men mange ældre Konkurrenter ere

naaede til at holde 3 Køer paa 3 Tdr. Ld., de fremmeligste har endog faaet 1 Kvie ved Siden af. Regnes 2 ukælvede Kvier = 1 Ko, stiller det sig for 1898 saaledes:

Paa de falsterske Lodder holdtes 1 Ko for hver 9 Skpr. Ld.

— — østlollandske do.	—	1	—	—	11	—	—
— — vestlollandske do.	—	1	—	—	12	—	—

Paa Falster er man altsaa naaet til et noget større Kvæghold end paa Lolland, men her er, som foran nævnt, et større Hestehold.

Førend Fælles- og Andelsmælkerierne kom frem, var det vanskeligt for de smaa Brug at faa udbragt Mælken i en ordentlig Pris. Beretningen for 1875 siger: »Mælkens Behandling er for Husmanden et vanskeligt Punkt, da der jo paa en Huslod ikke kan have kostbare Mejerilokaler.« Der nævnes i dette og de følgende Aar Exempler paa, at nogle af Præmietagerne have indrettet sig billige, men hensigtsmæssige Vandmælkerier. Alligevel blev de allerfleste dog ved den gamle Methode, at sætte Mælkefadene paa Hylder i Kjøkken, Spisekammer eller Dagligstue, indtil Mælken, som oftest tyk og sur, blev skummet. Beretningen for 1880 maa da ogsaa sige, at det er en Selvfølge, at det producerede Smør mange Steder er af simpel Kvalitet, dels af Mangel paa Kjendskab, dels paa Grund af de daarlige Lokalteter. Og ikke blot blev Kvaliteten ringe, men Mælkeforbruget til 1 Pd. Smør blev uforholdsmæssig stort, hyppig over 40 Pd. Mælk til 1 Pd. Smør.

Derfor kunde Andelsmælkerierne, som foran berørt, blive en saa uvurderlig Løftestang for Husmandsbrugene. Ved dem fik de strax en langt større Sum for den samme Mælkemængde, de fik ved at sammenligne Mælkebogen med Naboens bedre Øje for den daarlige Kos Mangler, og derefter erstattet den med en bedre, og de fik en stærkere Opfordring til at udnytte den gode Kos Malkeevne gennem en stærkere Fodring og til at udvide Kvægholdet — hvilke to sidste Forhold igjen have kunnet indvirke heldigt paa Sædskiftets og paa Jordens Gjød-

ningskraft. Og det blev først og sidst nu Mælkeproduktionen, der skaffede Penge til Huse. Allerede for 20 Aar siden kunde Bokelmann sige, at det er Koen, som »danner det solide Grundlag for Husmandens Bedrift, den er Kautionisten, der staar inde for, at Jordens Kapital ikke i nogle faa Aar bliver forødt ved en forceret Drift«. Men med hvor langt større Ret kan det samme siges nu, da der ikke tales om Husmandens »Ko«, men om hans »Køer«, og da Indtægten af Mælkesalget er det 3- eller 4-dobbelte imod tidligere.

Det er — og bliver i fremdeles højere Grad — Kvæg-holdet, der danner det solide Grundlag for Husmandens Bedrift. Selv om Køernes Kvalitet hyppig lader en Del tilbage at ønske og gjør Mælkeproduktionen mindre fordelagtig, end den ellers kunde være, indvindes der dog ved denne, foruden en værdifuld Gjødningsmasse, en forholdsvis ikke lille Nettoindtægt, thi det maa erindres, at her naaes et Mælkeudbytte af 5—6000 Pd. pr. Td. Ld., medens det i Gaardbrugene ikke er mere end en Trediedel saa stort.

Foruden gennem Mælkesalget tager mange en god Indtægt ved Fedning af Kalve eller Opdræt af Kvier. Kalvefedning har vistnok været almindeligere før, da Skummetmælken var federe og Priserne bedre; men selv nu synes det at betale sig godt, og flere købe hvert Aar Spædekcalve og fede op. Det gaar med Kalvefedningen, som med saa meget andet, at hvor Konen selv staar for Pasningen, gaar det lettere og betaler sig bedre end i de større Brug.

Svineholdet er udvidet meget siden Halvfjerdserne og siden Mælkerierne ere oprettede. Saa længe der paa Huslodden kun holdtes 1 Ko, havde man ofte ikke Mælk til flere Grise, og naar Koen stod gold til slet ingen, hvorimod man nu fra Mælkerierne kan faa rigelig Skummetmælk hele Aaret rundt. I de første Beretninger omtales Svineholdet slet ikke. 1878 meddeles, at de fleste holde 1 Gris. Derefter blev det almindeligt at opfede en Gris foruden den, der slagtedes til egen Husholdning.

Nu er det sædvanligt, at der i Aarets Løb opfedes 2 Hold Slagterisvin, hvert paa 2—3 Stykker eller endnu flere. Iøvrigt retter Svineholdets Størrelse ligesom Indtægten af det sig noget efter Priserne. Paa nogle Huslodder haves der 1 Griseso.

Tidligere var der paa Huslodderne altid 1 eller 2 Faar, som havde deres Føde paa 2det Aars Græs og paa Brakken, men efterhaanden som Sædskiftet forandrede og den intensive Drift indførtes, maatte Faarene forsvinde. Om Faareholdet udtaler Bokelmann 1880: » . . . ligesaa varme Lovtaler, vi have holdt om Koens Dyder, ligesaa ilde Omtale have vi givet Faarenes Lyder, Faarene have forhen gjort Koen og Kornet megen Skade, og der er nu ved den nye Drift ikke noget Sted, hvor de kunne være; paa Huslodder med saa god Jord som hos os høre Faar i Virkeligheden intet Steds hjemme. Manden har i nogen Tid talt om Husfreden, men han indsaa jo fuldstændig det urentable ved at holde Faar, og de ere nu saa godt som overalt afskaffede . . . « Af samtlige i Maribo Amt 1898 præmierede Lodder med over 1 Td. Ld. havde de 13.4 pCt. Faarehold. Det findes nu især hvor der er daarlig Eng eller anden billig Græsning at faa udenfor Lodden.

Fjerkræholdet skal omtales sammen med de mindre Lodder.

I det foregaaende er talt om Driften paa Lodderne i Klasse A med 1—5 Tdr. Ld. Jeg skal nu gaa over til en kort Omtale af de mindre Loder med 2—8 Skpr. Land, der, som nævnt, bedømmes i en Klasse for sig, Klasse B.

Paa flere af de Lodder, som have 4—5 Skpr. Ld. eller derover, holdes en Ko, og Driften bliver da i Hovedsagen som paa de større Lodder, idet alt maa lægges an paa Avl af Kreaturfoder. I Reglen maa der endda tilkjøbes lidt Hø; men hvor der er billig og nogenlunde sikker Adgang til, hvad der behøves heraf, og hvor man er heldig at faa en god Ko, der er Koholdet i Almindelighed

det fordelagtigste, man kan indlade sig paa, selv paa saa smaa Lodder. Thi ligesom ved de større Lodder kniber det med at finde Afgrøder, som kunne dyrkes med væsentlig større Fordel end Korn og Rodfrugter.

Paa de smaa Lodder, hvor der ikke kan holdes Ko, var det jo især, at den havemæssige Kultur skulde høre hjemme. Vi finde den ogsaa hos en Del af Konkurrenterne, især blandt dem, der bo i Nærheden af Nykjøbing og Nakskov; der dyrkes da især tidlige Kartoffler, grønne Ærter, Gulerødder, Radiser, Skarlotter, Jordbær, Bærfrugt og forskjellige andre Havesager, der en eller to Gange ugentlig i Sommertiden bæres ind til Kjøbstaden og i Reglen finder god Afsætning til lønnende Priser. Der kunde nævnes flere Exempler paa, at man herved opnaar en meget stor Indtægt af en lille Lod. Men tale vi om de smaa Lodder i det store og hele, kan det ikke siges, at Dyrkning af egentlige Haveprodukter har faaet større Udstrækning. Der avles vel ofte lidt flere Havesager end til Husets eget Brug, men det indskrænker sig dog væsentligst til lidt Løg og Rodvæxter, der ikke fordre hurtig Afsætning, men ej heller give saa stor Indtægt, og som Regel dyrkes op imod Halvdelen eller endnn mere af Arealet med Kartoffler. Nogle ganske enkelte dyrker lidt Kommen; men især er det ved Siden af Kartofflerne Røefrøavl, man har slaet ind paa. — Ved god Jordbehandling og omhyggelig Pleje af Afgrøderne naaes der til et stort Udbytte i Forhold til Arealet, og især har Røefrøavlen med de sidste Aars Priser mange Steder givet en meget stor Indtægt. Men Havekultur er det ikke udover den havemæssige Behandling af Jorden. Og Aarsagen hertil er først og fremmest den vanskelige Afsætning af Haveprodukter, saa snart man ikke bor nogenlunde nær ved Kjøbstad. Dog maa jeg tilføje, at bedre Kjendskab til Havesagers Dyrkning og Behandling, lige til Salget kan ske, og lidt mere Handelsevne hos Husmændene sikkert kunde bedre Forholdet noget og give de smaa Lodder en noget større Indtægt end Kartoffel- og Røefrøavlen kan bringe.

Især i den sidste halve Snes Aar er der ved mange, saavel større som mindre, Huslodder plantet en Del Frugttræer og Frugtbuske. Der kan ogsaa fremdrages enkelte smukke Exempler paa stor Indtægt ved Frugtsalg; saaledes er der i 1898 fra en Lod paa ialt 10,000 □ Al. solgt Bærfrugt for 590 Kr. og Kjærnefrugt for 314 Kr. foruden forskjellige Havesager. Men i Almindelighed har Udbyttet af Frugtavlen ikke svaret til Forventningerne, og Aarsagen er atter her en vanskelig Afsætning og lave Priser i de Aar, der avles noget. I denne Forbindelse skal jeg fremhæve, hvor heldigt det vilde være, om der kunde gjøres noget for Frugts og muligen ogsaa andre Haveprodukters Afsætning i Hovedstaden og i Udlandet.

Fjerkræhold findes ved enhver Huslod, men i forskjelligt Omfang. Der kan nævnes Præmietagere, som have over 100 Høns og sælge Æg for 5—600 Kr. aarlig. Dog, de ere endnu Undtagelser; hos de fleste er Hønseholdet ikke over 30—40 Stkr. Men det er i rask Udvikling for Tiden, ikke blot udvides det, flere og flere komme tillige ind paa at drive det mere rationelt og lønnende. Forøvrigt maa det erindres, at en Nettoindtægt af c. 100 Kr., som nu i Almindelighed naaes af Hønseholdet, slet ikke er nogen lille Biindtægt for et lille Husbrug.

Biavl drives hos flere af Præmietagerne, men kun hos ganske enkelte i større Udstrækning. En Husmand paa Falster har i 1899 høstet 1152 Pd. Honning, som er solgt til c. 50 Øre Pundet. Men dette er en »Rekord«. Som Regel kan det ikke siges, at Biavl er bleven til en »Biindtægt« af nogen Betydning for Husmændene og er det næppe mere nu end ved Præmieringens Begyndelse i Halvfjerdsene.

Gedehold er blevet almindeligere i de forløbne 20—30 Aar. Hvor lønnende det egentlig er, er det vanskeligt at faa Rede paa, men det maa formodes, at hvor der ikke er Jord nok til at holde en Ko, der kan en Ged hjælpe noget til Familiens Ernæring.

Ogsaa i de smaa Lodders Drift er der aldeles sikkert sket en betydelig Fremgang i Aarenes Løb. Sammenholde vi Beretningerne fra Halvfjerdserne med de senere Aars, finde vi vel, at der tidligere kunde fremdrages lige saa rationelt drevne og lige saa lønnende Smaalodder som nu; men Forskjellen er, at de enkelte ere blevne til flere; flere og flere have meldt sig til Konkurrence og flere og flere ere saavel med Hensyn til Loddens Dyrkning som Fjerkræhold eller Biavl og smuk Orden ved Have og Hus — hvortil man ikke ved Bedømmelsen kan undlade at tage Hensyn — blevne »præmieverdige«. At Præmieringsarbejdet har bidraget hertil er uomtvisteligt. Naar Fremskridtene alligevel ere blevne mindre end ved de større Lodder med Kvæghold, ligger det alene deri, at disse ere blevne mere begunstigede ved Forholdenes Udvikling, de have i Mælkeproduktionen fundet et solidt Grundlag at gaa frem ad, medens de mindre Lodder have manglet og mangle endnu paalidelige Afsætningsforhold for den Slags Afgrøder, de ellers have god Mulighed for at kunne producere. Vanskeligst stiller Forholdene sig for de mellemstore Lodder i Klasse B, de med 3—4 Skpr. Ld.; thi for dem er det især vanskeligt at faa givet Havesagerne en i Forhold til Arealet passende Udstrækning — det gaar dog bedre, hvor der kun er 2 Skpr. Ld. — og da de ikke kunne holde Ko og basere Driften paa Avl af Kvægfoder, er det som oftest vanskeligt at faa det lille Areal benyttet paa tilfredsstillende Maade, blandt andet ogsaa fordi det her kniber med at faa Gjødning nok til Jorden. Den heldigste Størrelse er sikkert enten kun c. 2 Skpr. eller ogsaa saa meget, at der uden Vanskelighed kan holdes mindst 1 Ko.

I det foregaaende har jeg søgt at vise de Ændringer og Fremskridt, der have fundet Sted indenfor de præmierede Huslodder siden 1873. Fremgangen er utvivlsom. Hvis Tiden tillod det, kunde jeg efter de aarlige Beretninger fremdrage mange Exempler, hentede fra de enkelte Lodder, paa, hvordan Sædskiftets Ordning er forbedret,

Husdyrholdet udvidet, Kornavlen og Mælkeproduktionen forøget, Stald og Møddingsted gjort tidssvarende, kort sagt, hvorledes den enkelte Bedrift fra at være i alle Maader tarvelig ved den første Besigtigelse efterhaanden er naaet frem til at blive en Mønsterbedrift. Det vilde nu være af stor Interesse tillige at kunne udtrykke den skete Fremgang i Penges Værdi. Desværre lader dette sig ikke gjøre; thi fra de første Aar, Præmieringen fandt Sted, foreligge der slet ingen Regnskaber, og selv i de senere Aar haves der kun fra ganske faa Konkurrenter Regnskaber, der vise, hvilken Nettoindtægt selve Bedriften har givet. Men at den forbedrede Drift har medført pekuniær Fremgang, kunde ved nærmere Undersøgelser let godtgjøres. Hvem der arbejder med Bedømmelsen kan ikke undgaa at lægge Mærke til, hvordan der snart hist, snart her gennemføres Ting, der at begynde med slet ikke var Raad til. Er der begyndt fra den rigtige Ende med Forbedringer af Jorden og Besætningen, er Turen snart kommen til Stalden, til Opførelse af Møddinghus og Ajlekumme og derefter til Beboelseslejligheden. Mange, der før »sad haardt i det«, have afdraget paa Gjælden og maaske endog faaet lagt lidt til Side eller kjøbt mere Jord — samtidig med at en Børneflokk er opdraget. Mange ere efterhaanden naaede dertil, at de helt eller omtrent udelukkende kunne leve af en Bedrift paa 3—4 Tdr. Ld. At kunne naa dertil, staar ganske naturligt som Maalet for de fleste, men forøvrigt viser det sig ofte, at selv om Maalet egentlig kunde siges at være naaet, vedbliver den driftige Mand dog at søge nogen Fortjeneste udenom, naar Kone eller Børn kan overkomme det meste af det hjemlige Arbejde. Og samtidig med at Lodden kommer til at optage mere af sin Dyrkers Tid og Tanker og skaffer ham bedre økonomiske Kaar, kommer der noget andet til Huse, der ikke kan tælles eller maales, men som dog ikke nok kan værdsættes, og det er den udviklede Intelligens, det højnede Syn, det videre og friere Blik, der kommer til at præge Folkene og deres Hjem og paa den smukkeste Maade

fortæller om, at der paa det lille Brug er skaffet Vilkaar for at føre en smuk og lykkelig Tilværelse.

Naar dette efterhaanden er blevet Tilfældet for flere og flere af de i Præmieæskningen deltagende Husbrug, kan naturligvis — som ogsaa foran bemærket — Præmieringsarbejdet ikke alene tilkomme Æren herfor. Men en meget væsentlig Andel deri skal det have. Jeg siger med Flid Præmieringsarbejdet, hvorved jeg mener ikke blot selve Præmieuddelingen og den deri indeholdte Opmuntring og Belønning, men tillige — og endnu mere — hele den raadgivende og vejledende Virksomhed, saavel ved Besigtigelsen som ved de aarlige Beretninger, der i nu snart 30 Aar er udfoldet. Denne Virksomhed har forøvrigt sat Spor ogsaa udenfor Konkurrenternes Rækker. Men det gjælder absolut, at de konkurrerende Huslodder i det hele og store staa meget betydeligt over de øvrige lolland-falsterske Huslodder, hvoraf langt den største Part ere 10—20 Aar tilbage i Tiden for de, der ere komne med ind i Præmieæskningen. Ja, det er næppe for meget sagt, at det kun er yderst faa af de ikke-konkurrerende Huslodder, der kunde kaldes præmieværdige, hvis de meldte sig til Konkurrence. Hos altfor mange er Driften endnu saadan, at det bliver et Spørgsmaal, om de ikke vare bedre tjente med at være »jordløse« i Stedet for »jordbrugende« Husmænd.

Men er det saa, er der fremdeles et stort Arbejde at gjøre. Thi er det end, som jeg formoder, i Forhold til andre Amter et stort Antal Husmænd, der i Maribo Amt ere fremhjulpne ved Huslodspræmieringsarbejdet, saa er det dog kun en forholdsvis ringe Part af Amtets samtlige Husmænd.

Maalet maa være at faa fremhjulpet de mange til samme Standpunkt, som nu de fremmeligste ere naaede til. Dertil haves flere Midler end Præmieringen; men denne vil sikkert foreløbig blive et af de virksomste. Det forekommer mig, at i Hovedtrækkene maa Arbejdet helst ledes paa samme Vis, som hidtil er sket i Maribo

Amt. Det er muligt, at for at faa flere af de økonomisk ringest stillede med, vil Uddeling af Præmier eller Drifts- laan i større Udstrækning være at anbefale. Ligeledes vilde jeg anse det for meget heldigt, om de aarlige Beretninger kunde blive omdelte i langt større Omfang for at flere kunne blive kjendte med, hvorledes Driften er ved de højerestaaende Brug. Og i det Øjemed vilde det vistnok være meget heldigt, enten at Landboforeningerne fik Tilskud til Udgivelse af aarlige Beretninger — thi uden Tilskud strækker de fleste Landboforeningers Midler ikke til — eller at de indsendte Beretninger bleve sammenarbejdede og offentliggjorte i Stedet for som hidtil at ligge »døde« hen.

Jeg tror ikke paa Talen om, at de smaa Landbrug skulle blive Bærerne af Landbrugets Fremskridt, ligesaa lidt som jeg ser det at være Idealet at faa udstykket Danmarks Jord i de flest mulige Huslodder; men jeg tror, at der fremdeles vil være Brug for et oplysende og opmuntrende Arbejde netop for at faa Huslodderne bedst mulig delagtiggjorte i Fremskridtene og Udviklingen paa Landbrugets Omraade.

Hertil knyttede sig følgende Forhandling:

Landbrugskandidat Bing havde det interesseret overordentlig at høre den fremsatte Redegjørelse for det Arbejde, der er udført paa Lolland-Falster for at fremme en ypperlig Dyrkning af Husmandslodder. Det er en overordentlig vigtig Sag, der her er Tale om, og der er jo ogsaa over hele Landet i de sidste 20—25 Aar nedlagt et ikke ringe Arbejde og ofret ikke faa Penge for at fremme det mindste Landbrug, om man maa sige saa. I den Henseende har man paa Sjælland, f. Ex. i Sorø Amt, været tidligere paa Færde end paa Lolland-Falster, og der foreligger Redegjørelse for denne Virksomhed i Sorø Amt for en tidligere Aarrække. I de sidste 10 Aar har der ikke været givet en saadan samlet Fremstilling af Forholdene, men det maa fremhæves, at det er af den største Betydning, at der fra Tid til anden gives en

samlet Oversigt over, hvad der er udført, for ad den Vej at komme til Klarhed over de Resultater, man tror at turde tilskrive det Arbejde, der er udført. Man maa imidlertid, naar en saadan Oversigt fremviser smukke Resultater, ikke alene tilskrive Præmieringen dette, eller det Syn, hvorpaa Præmieringen er bygget, thi den Fremgang, der foregaar i Landbruget i det hele taget, virker naturligvis ogsaa paa Husmandsbruget, men den større Oplysning, som navnlig i de sidste 25 Aar har gjort sig gjældende ogsaa hos Landbostanden, er ogsaa et Middel, som ikke maa overses, til Fremgang i selve Jordens Kultur, i dens Drift, i Husdyravlen, ja i det hele taget i hele Betragtningen af Livet og Arbejdet hos Bondestanden. Det er jo en Lykke, at det netop er saaledes, at man kan sige, at i den danske Bondestand er Oplysningen stegen i betydelig Grad og med den ogsaa Opfattelsen af, at hvad det gjælder om er at blive delagtig i de Fremskridt, der gjøres paa forskellige Omraader og føre dem igjennem, og dette har man set har ikke mindst været Tilfældet i det mindste Landbrug. Den højtærede Præsident nævnede, da han aabnede Mødet, en Mand, hvis Virksomhed gik stærkt i Retning af at faa den mindre Landbruger til at arbejde fremad, og den, der har haft Lejlighed til at gjøre Iagttagelser under Husmandsrejser, til at deltage i Møder, som have været afholdte for Husmænd, til at udvexle Tanker og Anskuelser med dem, til at besvare Forespørgsler fra dem osv., vil vide, at der er vakt en Intelligens og et Liv hos denne Del af vor Landbostand, som lover de lykkeligste Resultater for den kommende Tid.

Taleren troede at turde sige, at man i Sorø Amt havde været tidlig paa Færde med Hensyn til at behandle Husmandspræmieringen rationelt: Han skulde ikke ved denne Lejlighed fremkomme med statistiske Oplysninger i saa Henseende, men der er en Ting, han særlig vilde fremhæve, fordi den ærede Indleder i Slutningen af sit Foredrag, da han saa hen til, hvad der kunde gjøres for en yderligere Udvikling paa Lolland-Falster, dvælede ved de saakaldte Præmielaan. Taleren troede, det var en Opfindelse, som skyldtes Sorø Amts økonomiske Selskabs Virksomhed, idet

man i dette Selskab i 70'erne saa at sige lagde hele Vægten paa Præmielaan. Med Hensyn til disse gaar det saaledes til, at den, der bliver tilkjendt et Præmielaan, udsteder en lovformelig Obligation for Laanet, men det underforstaas, at han, naar han har opfyldt de indgaaede Forpligtelser, ikke skal tilbagebetale det. Laanet gives til en bestemt Forbedring ved Ejendommen, det være sig til en Udvidelse af Bygningerne, til Opførelse af et Møddinghus, til en Ajlebrønd, til Udvidelse af Kreaturbestanden, til Anskaffelse af et nyt Redskab, som vil have Betydning paa vedkommende Sted o. s. v. Naar Husmanden har fremsat sit Ønske om at faa et Præmielaan til Anskaffelse af dette eller hint, og Bedømmelsesudvalget efter at have overvejet Sagen, er enig med ham i, at denne eller hin Foranstaltnings Gjennemførelse er gavnlig, faar han Laanet og udsteder derfor den før nævnte Obligation. Har Husmanden da, naar Bedømmelsesudvalget senere kommer for at se, hvilken Anvendelse der er gjort af Præmielaanet, paa en tilfredsstillende Maade opfyldt de Betingelser, der vare stillede: at bygge, at anskaffe Kreaturer eller et bestemt Redskab o. s. v., bliver Obligationen slettet, og Præmielaanet er da gaaet over til at blive en Præmie. Man har paa den Maade ikke som ellers ydet Præmie for vel udført Arbejde, men man har i Samraad med Manden hjulpet ham fremad i hans Virksomhed, som er saa fuldkommen, at den kan præmieres. Man griber paa den Maade ind og arbejder sammen med Manden og faar derved Skik paa hans Arbejde. I Sorø Amt har det forøvrigt været saaledes med Hensyn til Præmier, at en Mand ikke kan vedblive at tage Præmier; naar han har opnaaet at faa første Præmie, faar han ikke oftere Pengepræmie eller Pengeydelse, men et Diplom, hvis han atter indstiller sig til Konkurrence.

Hvad angaar den ærede Indleders Udtalelse om, hvorledes man skulde paavirke de Folk, som Bedømmelsesudvalget ikke kommer til, fordi de enten ikke indstillede sig til Konkurrence, eller fordi de ikke vare i Stand dertil, vilde Taleren gjøre opmærksom paa, at det forekom ham, at man med stort Held kunde virke ved saadanne Smaaskrifter, som den ærede Indleder meget vel veed ere udgivne og forfattede af

Mænd, hvis Virksomhed og Interesse særlig angaar Husmandsbruget. Taleren sigtede herved navnlig til de af Anders Jørgensen og Lærer Christensen i Tranders udgivne Skrifter, der vel særlig ere udgivne med det jydske Husmandsbrug for Øje, men som ere fortrinlig skrevne, og dertil kommer, at naar saadanne Mænd faar Lejlighed til at samles med Husmændene, ser man, at der kommer et udmærket Samarbejde i Stand. Man har i Sorø Amt absolut kunnet spore, at saadanne Sammenkomster have virket vækkende og at Folk ere gaede derfra med Lyst til at lægge et større Arbejde, end de hidtil have gjort, ind paa deres Lod, ligesom Folk ogsaa have ytret deres Taknemmelighed for, at man har samlet dem paa en saadan Maade. Taleren kunde derfor ikke tro andet, end at det var heldigt at faa Sammenkomster i Stand mellem Husmændene og saadanne Folk, der virkelig have Forstand paa Husmandsbruget, og han skulde derfor henstille, naar man søger om Midler til at fremme Husmandsbruget, at man da ogsaa tænker herpaa.

Overlærer Rasmussen var enig med Hr. Bing i, at de Veje, denne anviste for at komme fremad, burde følges. Hvad det gjælder om er, at faa saa mange med paa Vejen som muligt, men det kan let glemmes, naar man kun har med Præmier at gjøre. Taleren kjendte ganske vist Lærer Christensens Skrift og glædede sig ogsaa over dets Fremkomst. Selv om det mest er skrevet for jydske Lodder, hvor der er bedre Betingelser for at bruge Køer som Trækdyr end paa Lolland-Falster, er der dog her ikke saa faa Husmænd, som kunde det, og forøvrigt har man gjennem Selskabets Aarsberetning søgt at gjøre Husmændene bekendt med det. Taleren troede imidlertid, at en kort Beskrivelse af en Nabos eller i Nærheden boende Husmands Lod, af hvilken det fremgik, at vedkommende var naaet videre frem end En selv, var mere værd end en nok saa godt skreven Bog; men forøvrigt skulde han indrømme, at begge Dele kunde være godt. Husmandsrejserne tillægger Taleren ogsaa en stor Betydning, men det kan være, at den Tid kommer, da man maaske skal holde lidt igjen, ja det Tidspunkt er maaske ikke saa ganske fjernt, da det bliver nødvendigt at

tage lidt Reb i Sejlene, og lade Besøg i Domkirker, Musæer o. s. v. ligge lidt til Side for ikke at sprede over for meget.

Taleren var meget vel bekendt med, at Sorø Amts økonomiske Selskab havde tidligere optaget det heromhandlede Arbejde ved Maribo Amts økonomiske Selskab, samt at der var udgivet aarlige Beretninger, ligesom Selskabet ogsaa havde givet en samlet Fremstilling af Forholdene ved Landbrugskongressen i 1888, men var Selskabet vedblevet med at udgive aarlige Beretninger, og er det almindeligt at saadant finder Sted i andre Provinser?

Landbrugskandidat Bing: Nej, det var netop det Taleren sigtede til, da han takkede for den Oversigt, her var given. Det gaar jo nemlig saadan ved mange af vore Landboforeningsforetagender, at Indberetningerne om det udførte Arbejde magasineres, og de indvundne Resultater komme ikke til deres Ret ved at offentliggjøres; der mangle for det første Penge dertil og dernæst Folk til at give en samlet Fremstilling af, hvad der er opnaaet ved det udførte Arbejde. Foreninger, som have et Medlemsblad, ere heldigere stillede i saa Henseende, og i Sorø Amts økonomiske Selskab gives der saaledes gennem Medlemsbladet Beretning om Virksomheden.

Naar der af den ærede Indleder henvises til, at det vilde have en gavnlig Virkning, naar man kunde sige til en Husmand: »Der, ved Siden af, hos din Nabo, er en Bedrift, som Du vil gjøre vel i at gjøre Dig bekendt med og at efterligne«, saa er det dog et Spørgsmaal, om den Fremgangsmaade er rigtig; men den ærede Indleder, som er Pædagog, hvad Taleren ikke er, er maaske bedre i Stand til at bedømme det Forhold end Taleren. Virkede det imidlertid ikke snarere irriterende end inciterende at vide, at Ens Nabo er flinkere end En selv? Derpaa har man dog en Del Exemppler. Man har saaledes set, at en dygtig Opdrætters nærmeste Naboer har ikke villet vide noget af dette Opdræt at sige. De have ærgret sig over den fremmelige Stilling vedkommende Opdrætter indtog og over, at han ved de mange Præmier, han har faaet, er bleven ophjulpen i økonomisk Henseende. Det er et Forhold, man træffer ikke

saa sjældent, og derfor troede Taleren, man gjorde bedre i at give Husmanden en almindelig Vejledning end at henvise ham til Naboen som en Mand, der kunde tjene ham til Efterligning.

Landbrugskandidat Petersen: Til de Midler, som skulde hjælpe Husmanden frem, høre efter Talerens Mening ogsaa Husmandslitteraturen; den er ikke her dragen saa stærkt frem, som ønskeligt kunde være. Der er ganske vist nævnt et Par Bøger, men det er ogsaa det hele. Taleren skulde nu være den sidste til at sige, at de ikke ere gode, men den ene af dem, Anders Jørgensens Bog, har i alle Tilfælde en meget slem Fejl, og det er, at den er bleven for stor, idet den medtager en hel Del Stof, som kan undværes og faas ad anden Vej. Taleren skulde imidlertid gjerne indrømme, at Bogen er udmærket skrevet og vækkende, men den er, som sagt, bleven for stor, og som Følge deraf for dyr, idet den koster 2 Kr. 50 Øre. I saa Henseende har Lærer Christensens Bog et meget stort Fortrin, idet den er koncis, sammentrængt og billig. Der er imidlertid en anden Litteratur, som der ogsaa maa ses hen til, nemlig Husmandsbladene, hvoraf der eksisterer vistnok 3 eller maaske flere endnu. Et af disse udgaar i Jylland, vistnok som et Slags Uddrag eller Sammendrag af »Demokraten« i Aarhus, og søger netop de samme Kredse, som de to eller flere Husmandsblade søge. Det forekom imidlertid Taleren, at Landboforeningerne, ja maaske endogsaa Staten, hvad de sidstnævnte Blade angaa, burde have gjort noget mere for at søge dem udbredte blandt Husmændene, idet det vistnok maa erkjendes, at disse Blade have en Gjerning blandt Husmændene at udrette.

Med Hensyn til Husmandsrejserne blev der ytret, at man ikke skulde se hen til Domkirker, Musæer o. s. v. Lige overfor denne Ytring vilde Taleren sige, at han troede, at man skulde være meget varsom med at sætte en Grænse for, hvad man maa se og ikke maa se paa disse Rejser. Det var Talerens Mening, at disse Husmandsrejser netop have deres største Betydning deri, at Husmændene komme bort fra det, de ere dagligdags vant til, se, hvorledes Forholdene ere andre Steder, og hvad der iøvrigt kan blive Lejlighed til

at se paa Rejserne. Det virker oplivende og skaber nye Impulser. At disse Folks Synskreds udvides, og at Blikket aabnes for, hvad de se af forskjellig Art, maa siges at være overordentlig godt. Taleren troede derfor, at der hverken fra Landhusholdningsselskabets eller andre Selskabers Side skulde gjøres noget for at lægge en Dæmper paa Rejserne, saaledes som den ærede Indleder syntes at antyde.

Hofjægermester Bech var enig med Hr. Petersen i, at det vilde være urigtigt at lægge en Dæmper paa Rejserne i den af den ærede Indleder antydede Retning. Naar Planen for Rejsen i Forvejen lægges saaledes, at Udbyttet, der indvindes paa Rejsen, kan være baade belærende og vækkende, er der ingen Fare for, at Rejserne skulle udarte. I Jylland lægges Planen altid saaledes, at man forud har et bestemt Program at gaa efter. Der er deri angivet, hvorledes enhver Time paa Dagen skal anvendes, samt en kort Beskrivelse af, hvorledes Bedriften er i den eller de Egne, hvor Husmændene komme hen. Naar det hele ordnes paa den Maade, vil der ikke være nogen Fare ved at lade Husmændene se Domkirker, Musæer o. s. v.; der vil ikke gaa nogen Tid til Spilde, tværtimod; Blikket aabnes for mangt og meget, hvad ogsaa vil kunne have en gavnlig Virkning.

Det havde glædet Taleren at høre, at den ærede Indleder tillægger Præmieringen stor Betydning. Man hører undertiden den Tale, at nu er Udviklingen kommen saa vidt, at Præmieringen, Bedømmelsen af den ene Mands Virksomhed over den andens, maaske er mindre hensigtsmæssig; man vil have andre Midler, som kunne slaa stærkere igjennem end selve Præmieringen. Taleren troede imidlertid, at selve Præmieringen, naar den kom som Præmielaan, endnu havde et stort Omraade at virke paa og kunde gjøre Gavn. Taleren skulde imidlertid anbefale, at man ikke vedbliver at give Præmier til de samme Folk; det er man forlængst kommen bort fra i Jylland. Saavidt Taleren erindrede, faar en Mand, naar han 3 Gange har faaet første Præmie, en Sølvmedaille; den maa han saa herefter glæde sig ved, men derfor vil han selvfølgelig ikke ophøre at være en dygtig Husmand. Præmielaan er en ganske ypperlig Form at benytte, naar man

vil give Anerkjendelse. Det er imidlertid ikke ganske korrekt at holde denne Form af Belønning for »Laan«, eftersom disse »Laan« ikke skulle tilbagebetales, ligesom det ogsaa er uheldigt at give Laanene under denne Benævnelse, eftersom det efterhaanden da vandrer ind i Bevidstheden, at der ikke er Tale om nogen Tilbagebetaling. I Jylland har man derfor foretrukket at kalde denne Form for Belønning: Præmier med betinget Anvendelse, hvorved al Misforstaaelse undgaas. Taleren kunde underskrive Redaktør Petersens Bemærkning om det heldige i en større Udbredelse af Bladlitteraturen for Husmænd. Der findes jo de 2 Blade: »Husmandsvennen« og »Husmandsbladet«, og navnlig det sidste, som Taleren bedst kjendte, virker i ren faglig Retning. Forøvrigt kunde det bemærkes, at Redaktøren af »Husmandsbladet« har en ikke ringe Fortjeneste af Husmandsrejserne. Medens Husmændene tidligere rejste hver for sig, som de vilde, var han den, der begyndte med at faa Rejserne foretagne i Fællesskab, men de Kræfter, der stode til hans Raadighed, vare kun smaa, og Sagen er jo nu kommen i en langt bedre Gjænge. Hvad disse Rejser forøvrigt angaar, vilde Taleren bemærke, at Bidragene fra Staten og fra Landboforeningerne undertiden ere saa store, at nogle flere maaske kunde have faaet Glæde af de Penge, der vare ydede. Der har været Lejligheder, ved hvilke Pengene ere blevne mindre godt anvendte, men gives der overhovedet en Foranstaltning, uden at den kan misbruges? Det bedste vilde vistnok være, at Pengene fordeltes til saa mange som muligt samtidigt med, at de, der fik tildelt Rejseunderstøttelse, selv ydede et Tilskud, thi de Folk, der her er Tale om, ere ikke saa fattige, at de ikke selv kunne tilskyde noget, ligesom det jo ogsaa har en vis Betydning, at de vedkommende selv give et Bidrag til det, som Staten yder. Undertiden ere Understøttelserne vistnok saa store, at de paagældende næsten kunne komme hjem med Penge tilovers, og det skulde dog ikke være Tilfældet. Men, som sagt, Taleren gaar ud fra, at naar Rejseplanen bliver lagt i Forvejen, naar Ledelsen er forsvarlig, og naar Deltagerne blive førte rigtig omkring, gjøre Rejserne Gavn.

(Sluttes i næste Hæfte.)

Endnu vilde Taleren blot tilføje, at Husmandssagen, saaledes som den er ordnet her til Lands, ser man med Sympathi paa i vore Nabolande, og til Sommer vil der vistnok komme Folk fra Sverrig, som for egen Regning ønsker at gjøre sig bekendt med disse Forhold her i Danmark.

Overlærer Rasmussen: Den Bemærkning, at Landboforeningerne ikke have arbejdet tilstrækkeligt for at udbrede faglige Blade blandt Husmændene, rammer ikke Landboforeningerne paa Lolland-Falster. Der anvendes nogle Penge til Indkjøb af saadanne Blade. Man gjør Aftale med Udgiverne, og Bladet bliver da sendt direkte til den Husmand, som ønsker at erholde Bladet, der betaales af Selskabet. En saadan Uddeling af Bladet gjør, efter hvad Taleren vidste, megen Nytte. De, der faar disse Blade, ere glade derved og læse dem med megen Interesse og anmode hvert Aar om, at de maa vedblive at faa det Blad, de hidtil have faaet. Ogsaa har man uddelt Smaaskrifter, naar de ikke have været for dyre, og man har kunnet overkomme det med de Midler, man raader over. Det økonomiske Selskabs Aarsberetning ville Husmændene ogsaa gjerne have, hvilket maaske kan tjene til Exempel for andre Landboforeninger.

Naar der blev udtalt, at Bedømmelsen af den ene Husmand over for den anden maaske er mindre hensigtsmæssig, da troede Taleren ikke, det forholder sig saaledes. Paa Lolland-Falster ere Husmændene, der konkurrere, meget glade, naar det Udvalg kommer, som har med Loddernes Bedømmelse at gjøre; men det kommer maaske af, at det her stadig er de samme Mænd, der danne Bedømmelsesudvalget, saa at der efterhaanden har udviklet sig et Tillidsforhold mellem Udvalget og Husmændene, hvilket gjør, at man gjerne ser hinanden.

Hvad Rejserne angaa, da har Taleren sat megen Pris paa dem og gjør det endnu, men man skal, som der er sagt, være noget forsigtig og passe paa, at der ikke kommer Overdrivelser, thi sker det, kan det virke skadeligt. At et i Nærheden værende Exempel kan virke fremmede, har Taleren set Exempler paa. Naar Taleren er kommen omkring til de

Egne, hvor Husmandslodder ere blevne bedømte, og hvor der har udviklet sig et fremragende Husmandsbrug, er det ejendommeligt at se, at der omkring disse er en Kreds af Husmandsbrug, som nærme sig til disse fremragende Exempler; ja, man kan paa Lolland-Falster ligefrem se Kolonier dannede om saadanne enkelte fremragende Centrere. Man har her haft Exemplet for Øje og søgt at vinde op paa Siden af det, ja undertiden søgt at overgaa det.

Der var endnu et Punkt, som Taleren vilde berøre, og det var Afsætningen af Havesager, som efter Talerens Mening kunde faa stor Betydning for smaa Huslodder. Taleren vilde henstille, om der ikke fra Frugtavlerforeningernes eller anden Side kunde gjøres noget for en bedre Afsætning.

Greve L. Reventlow maatte hertil som Formand for Foreningen til Frugtavlens Fremme for Maribo Amt sige, at man havde beskæftiget sig meget med dette Spørgsmaal, men Taleren troede, at man her stod overfor en Sag, som man ikke i Øjeblikket kunde magte. De Forsøg, der hidtil ere gjorte paa at skaffe en fordelagtigere Afsætning til Veje, ere desværre strandede, og om de Forsøg, som for Tiden anstilles, ville vise sig heldigere, er megen Tvivl underkastet.

Landbrugskandidat Petersen maatte atter komme tilbage til Bladlitteraturen. Han havde i 11 Aar været Udgiver af et Blad for Husmænd og havde altsaa nogen Erfaring med Hensyn til den Støtte, som man, hvad dette Forhold angaar, kunde vente hos Landboforeningerne. Skjøndt han nu meget vel ved, at Maribo Amts økonomiske Selskab ogsaa i den Henseende har været blandt de fremmeligste, saa er det dog lige saa sikkert, at mange Landboforeninger kun have ydet et meget ringe Bidrag i den Retning, der her er Tale om, et Bidrag, der saa at sige ingen Rolle har spillet, og Taleren syntes, at der kunde være Grund til ogsaa at træde støttende til paa dette Omraade; han kunde nu sige det aldeles frit, eftersom han ikke mere er Udgiver af noget Blad; man kunde nu ikke sige, han talte i egen Favør. Det syntes forøvrigt, som om Taleren tidligere havde udtalt sig noget

uklart angaaende Tilværelsen af et Blad, som ikke synes at være bekjendt her. Der eksisterer et Husmandsblad, der udgaar som et Aftryk af »Demokraten« i Aarhus. Dette Blad, der ved Siden af en Del fagligt Stof ogsaa indeholder en Del af social Natur, har en ikke ringe Udbredelse, medens et Par andre Blade ikke faa den Støtte, som de fortjene, og som de ifølge Sagens Natur kunde have lidt Krav paa.

Landbrugskandidat Bing: Sorø Amts økonomiske Selskab har i en Arrække udbredt et Blad for Husmænd i Amtet, men Taleren skulde gjøre Hr. Petersen den Indrømmelse, at det kun blev uddelt til dem, der konkurrerede om Præmier, og disse uddelte det igjen til de Husmænd, med hvem de stode i Forbindelse, men det kom ikke til den store Skare, som det gjaldt om at indfange.

Hr. Hofjægermester Bech mente, at Husmændene ikke skulde have fuld Statsunderstøttelse til at rejse for, men at de selv skulde yde noget til Rejsen, idet den bevilgede Sum da kunde komme flere til Gode, men her rejser sig det Spørgsmaal: Kunne Skærene ikke blive for store at manøvrere med, er der ikke Grænser for det Antal Husmænd, der kunne medtages paa en Rejse, naar man ser hen baade til dem, der skulle lede Rejserne og til dem, der skulle modtage de besøgende, og som, saa vidt Taleren vidste, vare de samme Aar efter Aar? Vilde det derhos ikke volde Besværligheder at skaffe Kvarter til de rejsende Husmænd, naar de kom i for stort Antal? Taleren syntes at der tværtimod kunde være Grund til at træffe saadanne Foranstaltninger, at det hele ikke blev til Byrde hverken for dem, der skulde lede Rejserne, eller for dem, der skulde modtage de besøgende, og da Hofjægermester Bech endvidere udtalte, at det, som det væsentlig kom an paa, var at finde dygtige Ledere, for at det hele Foretagende skulde lykkes, maa man jo ogsaa tage det Spørgsmaal i Betragtning, om der virkelig findes eller vil stille sig til Disposition saa mange Personligheder, som egne sig til at stilles i Spidsen for en saadan Trop, og egne sig til baade at fornøje og at belære den.

Hofjægermester Bech: Det er ganske rigtigt, som Hr. Bing

sagde, at Hovedsagen er, at Rejserne blive godt ledede, og Taleren antog, at en saadan Trop af rejsende Husmænd ikke burde være større end 50 Mand. Ganske vist vil det, naar det stadig er de samme Steder, der besøges, tilsidst blive trættende for de vedkommende at modtage Besøgene, men naar det foregaar paa den Maade som nu, er det dog langt mindre trættende, end om Besøgene skete enkeltvis, og er der positive Udgifter forbundne med at modtage disse Besøg, burde de vedkommende med fuld Ret kunne forlange Erstatning, thi det er dog ikke Meningen, at disse Folk skulle sætte Penge til for at modtage de rejsende Husmænd. Der er en stor Trang hos mange dygtige og flinke Folk til at komme ud og se sig om, og der er ikke nogen Fare ved en fornuftig Udvidelse af Rejserne, men man maa kun ikke gaa for rask frem. Taleren vilde ikke være med til, at der skulde gives et mindre Beløb til Husmandsrejserne, end der nu gives; naar der ikke meldte sig tilstrækkelig mange, vil han hellere være med til at lade dem, der melde sig, gjøre en større Rejse eller bruge en à to Dage mere til Rejsen, men det er vanskeligt at bedømme Folk, naar man ikke har dette Kriterium, om de selv ville ofre noget ved Siden af det, der tilskydes fra Staten eller andre.

Overlærer Rasmussen mener ikke, at Rejserne ikke gjøre Gavn, som de nu ledes, og det er heller ikke hans Mening, at man skal lægge Planen for Rejsen saaledes, at hver eneste Time nødvendig skal være belærende, hvad det landøkonomiske angaar; ogsaa det fornøjelige Element skal tages i Betragtning, men det gjælder her som altid: man skal søge og holde den gyldne Middelvej, ikke komme uden for den. Maribo Amts økonomiske Selskab har begyndt at indføre Præmielaan, men det har vist sig vanskeligt at faa Folk, der ville have disse Laan; der er ikke i Øjeblikket den Sympathi for denne Foranstaltning, som der maaske vil komme. I Nordfalsters og Østlollands Landboforeninger har man Præmielaan, ligesom man ogsaa der har den Bestemmelse, at Folk kun maa faa Præmie i et bestemt Antal Aar, men det viser sig vanskeligt at overholde denne Bestemmelse.

Naar Maribo Amts økonomiske Selskab ikke hidtil har haft denne Bestemmelse, er det fordi Midlerne, særlig i de sidste 10 Aar, ere blevne forøgede saaledes, at man har kunnet give smaa Opmuntringspræmier, saa at man ikke har behøvet at lade nogen gaa bort uden Præmie, naar der var Rimelighed for at give den, ligesom Udvalget ogsaa har været meget mildt i sine Fordringer overfor nye konkurrerende. Paa en Omtale af Husmandsbladene vilde Taleren nødigt indlade sig. Hvad derimod de af Anders Jørgensen og Lærer Christensen udgivne Skrifter angaar, da ere de jo særdeles gode, men det gaar vel med Husmændene som med andre, at naar de faa en Bog, læse de den en Gang igjennem, og gjentagen Læsning finder ikke meget hyppig Sted, og en enkelt Gjennemlæsning bringer ikke noget Udbytte af videre Betydning. I Maribo Amts økonomiske Selskab tillægger man derimod de aarlige Beretninger en overordentlig stor Betydning, men deres Udgivelse er jo en ret bekostelig Foranstaltning; de mindre Landboforeninger, som jo ikke raade over store Midler, kunne vanskelig afse Penge dertil, og som bekjendt maa Statens Midler ikke anvendes til Offentliggjørelse af Bedømmelsen af Huslodder. Naar der af de 70,000 Kr., som Staten nu, saa vidt Taleren erindrede, tilskyder til Præmiering af Huslodder, maatte anvendes nogle faa Tusinde Kr. til Offentliggjørelse af Beretningerne om det Arbejde, der for Tiden finder Sted, vilde det have meget stor Betydning. De Beretninger, der nu indsendes til Ministeriet, ligge hen som en død Masse, men vilde faa Betydning, naar de bleve bearbejdede og udgivne, og herpaa er der ogsaa for lang Tid siden gjort opmærksom. I den Diskussion, som fulgte efter et Foredrag, som i Landhusholdningsselskabet holdtes for en Del Aar siden af Forpagter Bokelmann, udtalte d'Hrr. Kaptajn la Cour og Professor Segelcke sig om det nyttige i at faa det henliggende Materiale bearbejdet, men endnu ligger det unyttet hen, endnu lyder Ministeriets Bestemmelse paa, at det Beløb, der tildeles Landboforeningerne fra Statens Side, maa der ikke anvendes noget til Bearbejdelsen af det indsamlede Materiale, til Trykning eller deslige.

Præsidenten (Hofjm. F. Friis) rettede en Tak til Foredragsholderen for de interessante Meddelelser, han havde givet angaaende Husmandsforholdene paa Lolland-Falster og den Indflydelse, som Præmieringen der havde haft, ligesom han ogsaa rettede en Tak til dem, der havde givet Oplysninger om, hvorledes Forholdene i saa Henseende vare andre Steder her i Landet.
